

Language: Yorùbá

**Títayọ Gbèdéke Àṣà: Àgbéyèwò Obìnrin nínú Eré-oníṣe Ajẹmọtàn
*Fúnmiláyọ Ransome Kùtì àti Èfúnróyè Tinubu***

Oluwatobiloba LAWAL

Department of Linguistics, African Languages and Communication Arts,
Lagos State University, Lagos, Nigeria

E-mail: qudus.lawal@lasu.edu.ng

ORCID iD <https://orcid.org/0009-0002-3004-1068>

&

Kismat OJELADE

Department of Linguistics, African Languages and Communication Arts,
Lagos State University, Lagos, Nigeria

ORCID iD <https://orcid.org/0009-0007-0567-8557>

ÀṢAMỌ

Àṣà Yorùbá láyè àtíjọ fí àwọn obìnrin sí ọwọ èyìn nínú dídí ipò adarí tàbí ipò òṣẹlú mú, pàápàá jùlọ níbi tí a bá ti rí àwọn ọkúnrin. Ipò àti ojúṣe àwọn obìnrin láláwùjọ Yorùbá sáà maa n dá lóri ipa wọn nínú ilé gégé bí olùtójú ilé, ọmọ àti ọkọ. Èyí wà ní ìbámu pẹlú àrògún àti àròjinlẹ èyà yìí bí ó ṣe hàn nínú òwe, àṣamọ àti iṣe wọn lórísiríṣi. Nípa báyií, àwọn obìnrin Yorùbá kì í bìkítà láti yojú sípò adarí tàbí láti fẹ kópa ìṣelú nínú àwùjọ wọn. Àmọ sá, nínú ìtàn àwùjọ náà àwọn obìnrin méjì kan wà tí wọn kò láti jẹ kí àṣà Yorùbá rìn wọn mólẹ. Wọn kópa tó lápẹrẹ nínú ìṣelú, bèẹ̀ sì ni wọn lẹnu ọrọ níbi tí àwọn ọkúnrin náà bá rí n sọrọ. Àwọn obìnrin méjì yìí ni; Funmilayo Ransome-Kuti àti Èfúnróyè Tinubu. Iṣe ìwádíi yìí tọpinpin ojúṣe àwọn obìnrin láláwùjọ gégé bí ó ṣe hàn nínú fìnmù Funmilayo Ransome-Kuti àti eré-onítàn àpilẹkọ Èfúnróyè Tinubu, tí a fí sọ ìtàn ìgbésí ayé àwọn akonibìrin méjèèjì yìí. Ó ṣe àfihàn ipa ríbiribi tí wọn kó nínú ìlọsíwájú àwùjọ, bó tilẹ̀ jẹ pé ó tayọ gbèdéke ohun tí a mọ obìnrin mọ láláwùjọ Yorùbá. Iṣe yìí ṣàmúlò ìtupalẹ ajẹmọ-fìnmù gégé bí ọgbọn ìwádíi, títorì ìṣẹgbẹfábo la lò láti ṣòdiwọn fún àtupalẹ. Àbájáde ìwádíi fí hàn pé àwọn obìnrin lè kópa pàtàkì láláwùjọ yàtò sí ojúṣe wọn nínú èbí. Ìwádíi yìí tún tọka sí i pé àwọn obìnrin maa n kojú àwọn ìṣòro lórísiríṣi látara pé wọn n ṣakitiyan láti ṣe àwọn ojúṣe wònyìí láláwùjọ. Ọkan lára rẹ̀ ni àtakò tí ó lè fẹ wáyé láti ọdọ àwọn ọkúnrin, owó àti ààbò jẹ àwọn ìṣòro miiṣàran tí wọn maa n kojú. Iṣe yìí dábàà pé kí àwùjọ rí àwọn obìnrin gégé bí alátìlẹyìn àti olùrànlọwọ fún àwọn okúnrin, tí wọn wúlò ní ipò òṣẹlú, tí wọn sì lè ṣe takuntakun.

KÓKÓ-ÒRỌ

Àṣà, Èfúnróyè Tinubu, Funmilayo Ransome-Kuti, Ìṣẹgbẹfábo, Obìnrin.

Transcending Cultural Constraints: The Feminine Gender in Yorùbá Historical Plays *Funmilayo Ransome-Kuti* and *Efunroye Tinubu*

ABSTRACT

Yoruba culture in the early years relegated the feminine gender in leadership and political roles, especially where men were available. The role of women in Yoruba society was predicated on homely functions as caregivers, in accordance with the orientation of the ethnic group, as evident in proverbs, axioms, and tradition. Consequently, women shied away from leadership, social, and political roles. However, two women, as documented in history, refused to be suppressed by the culture of their society, playing important roles in the polity and standing side by side with the masculine gender in social responsibility. These women are Funmilayo Ransome-Kuti and Efunroye Tinubu. This paper investigates the social roles of women as depicted in the film *Funmilayo Ransome-Kuti* and the play text *Efunroye Tinubu*, literary biographies of the heroines. It reveals the significant roles played by women in social development, even as this transcends cultural expectations. The study adopts filmic analysis as its method, while feminism serves as the theoretical framework. Findings reveal that women can contribute meaningfully to social development beyond their familial roles. Furthermore, the study observes that women face several barriers in this regard: the social order and the masculine gender serve as major impediments, while financial constraints and concerns about personal well-being and security further limit participation. The paper recommends that society should see women as collaborators with men who can assist in social development.

KEYWORDS

Culture, Efunroye Tinubu, Funmilayo Ransome-Kuti, Feminism, Women.

Excelência Cultural: O Respeito às Mulheres no Drama de Funmilayo Ransome-Kuti e Efunroye Tinubu

RESUMO

Historicamente, a cultura iorubá marginalizou as mulheres, impedindo-as de ocupar cargos de liderança ou políticos, especialmente em contextos onde homens estavam presentes. O status e as responsabilidades das mulheres na sociedade iorubá baseiam-se frequentemente em seus papéis domésticos como cuidadoras do lar, dos filhos e do marido. Isso está em consonância com as crenças e a ideologia desse povo, refletidas em seus diversos provérbios, ditados e práticas. Consequentemente, as mulheres iorubás, em geral, não buscam emergir como líderes nem participar da política em sua sociedade. No entanto, a história dessa sociedade registra duas mulheres que se recusaram a se deixar limitar pela cultura iorubá. Elas tiveram uma participação política de destaque e chegaram a se manifestar mesmo quando homens estavam falando. Essas duas mulheres são Funmilayo Ransome-Kuti e Efunróyè Tinubu. Este projeto de pesquisa explora o papel da mulher na sociedade, conforme retratado no filme **Funmilayo Ransome-Kuti** e no documentário **Efunróyè Tinubu**, obras que narram a trajetória dessas duas heroínas. O estudo destaca a contribuição significativa que elas deram ao progresso da sociedade, indo além do que é convencionalmente conhecido sobre o papel da

mulher na cultura iorubá. A pesquisa utiliza a análise fílmica como método, tendo a teoria de gênero como referencial teórico. Os resultados indicam que as mulheres podem desempenhar papéis importantes na sociedade, para além de suas funções familiares. O estudo também aponta os diversos desafios que as mulheres enfrentam ao tentar cumprir esses papéis sociais; entre eles, destaca-se a possível oposição masculina, bem como questões relacionadas a recursos financeiros e segurança. Por fim, o trabalho sugere que a sociedade deve reconhecer as mulheres como apoiadoras e colaboradoras dos homens, capazes de atuar com eficácia em cargos políticos e de realizar grandes feitos.

PALAVRAS-CHAVE

Àṣà, Efūnróyè Tinubu, Funmilayo Ransome-Kuti, Ísēgbēfábo, Obinn.

1.0. ÌFÁÁRÀ

Tòkùnrin tobìnrin ni Olódùmarè dá ọmọ̀niyàn sínú ayé. Írísí ọkùnrin, ó yàtò sí obìnrin. Bí ìrísí wọn ẹ̀ yàtò bẹ̀ẹ̀ náà ni àwọn àbùdá àdámọ̀ wọn yàtò gédégédé sí ara wọn. Yàtò sí èyí ojúṣe ọkùnrin àti obìnrin máa ń yàtò láti inú èyà kan sí òmíràn, bẹ̀ẹ̀ sì ni ipò wọn kò ẹ̀ déédé ní láti inú èyà kan dé inú èyà mìíràn. Bí a bá bojú wo inú èyà Yorùbá, ipò tí a to ọkùnrin sí ga ju ti obìnrin lọ. Ídì ni pé àwùjọ̀ àti àṣà àwọn èyà yìí fi gbèdéke sílẹ̀ lórí ibi tí a ti nílò obìnrin àti ibi tí wọn kò ti nílò.

Yorùbá gbé ọkùnrin sí ipò tí ó ga ju ti obìnrin lọ. Èyí hàn nínú oríṣiríṣi àwọn ìṣe èyà yìí. Àkíyèsí wà pé láti ìgbà tí a bá ti bí ọmọ̀bìnrin ni ìdèyèsí yìí ti sáàbà máa ń bẹ̀rẹ̀ pẹ̀lú bí ó ẹ̀ jẹ̀ pé àwùjọ̀ Yorùbá máa ń ṣàjọyọ̀ ibi ọmọ̀kùnrin ju ti ọmọ̀bìnrin lọ. Lópò ìgbà láláwùjọ̀ Yorùbá, bí a bá bí ọmọ̀ tuntun, tí ìròyìn rẹ̀ sì ń tàn kálẹ̀ pé a ti bí ọmọ̀ tuntun. Gbólóhùn; *kí ni ó bí?* máa ń ṣàbà jẹyọ̀ lẹnu àwọn tí ìròyìn náà bá dódò wọn. Ídì tí irú ibéèrè yìí fi ń jẹyọ̀ kì í ẹ̀ láti mọ̀ irú ọmọ̀ tí a bí ní tòótọ̀, bí kò ẹ̀ láti mọ̀ bóyá ọkùnrin ni ìyá ìkókó náà bí. Àwùjọ̀ yìí máa ń fi ìdùnnú hàn sí ibi ọmọ̀kùnrin ju ti ọmọ̀bìnrin lọ. Ídì tí èyí fi rí bẹ̀ẹ̀ ni pé, wọn gbàgbọ̀ pé bí ọmọ̀bìnrin bá dàgbà dé ààyè kan, yóò lọ ilé ọkọ̀ láti dara pọ̀ mọ̀ àwọn èbí ọkọ̀ rẹ̀, ọmọ̀kùnrin ni yóò múlẹ̀ ró, tí yóò máa mú ìran wọn tẹ̀síwájú. Òmíràn ni pé wọn rí ọmọ̀bìnrin gégé bí èyà tí kò lókun tó ọmọ̀kùnrin láti ṣiṣẹ̀ tàbí dààbò bo ilé. Ídì nìyí tí ó fi jẹ̀ pé ní àwùjọ̀ yìí, ojúṣe ìtójú ilé, ìtójú ọmọ̀ àti ìtójú ọkọ̀, orí obìnrin ni wọn gbé e lé.

Ní àwùjọ̀ Yorùbá, ó lójú ohun tàbí ipò tí obìnrin lè dì mú. Fún àpẹẹrẹ̀, obìnrin kì í jẹ̀ ọba, baálẹ̀, baálẹ̀, olórí-òdò àti púpò nínú àwọn ipò tí ó jẹ̀ mọ̀ ètò ìṣelú ibílẹ̀ Yorùbá. Bó ti lẹ̀ jẹ̀ pé àwọn oyè bíi ìyálọjà, ìyálájé, ìyálóde jẹ̀ ipò òṣelú tí ó jẹ̀ pé àwọn obìnrin ń dì mú láláwùjọ̀ náà, síbẹ̀, bí a bá fi ara balẹ̀ wò ó, àìṣedéédé yìí fara hàn láti ara pé púpò nínú àwọn tí àwọn tí wọn bá jẹ̀ ìyálọjà, ìyálájé tàbí ìyálóde ń ẹ̀ olórí fún ni ó jẹ̀ pé obìnrin ni ó pọ̀jù nínú wọn, ọkùnrin àárín wọn kì í tóhùnkàn tàbí kó má sí rárá. Èyí wá ń jẹ̀ kí ó dàbí pé inú ilé nìkan ni obìnrin ti ń kó ipa tí ó pọ̀ jù láláwùjọ̀ Yorùbá.

Àìfààyèsílẹ̀ àṣà Yorùbá fún àwọn obìnrin láti di ipò olórí mú kì í ẹ̀ ohun tó ṣẹ̀ṣẹ̀ bẹ̀rẹ̀, ojó rẹ̀ ti pé láláwùjọ̀ náà pẹ̀lú bí ó ẹ̀ jẹ̀ pé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn ọ̀we Yorùbá ló dèyẹ̀ sí àwọn obìnrin nípa fífí ọ̀wọ̀ rọ̀wọ̀ sẹ̀yìn bí ó bá di ọ̀rọ̀ òṣelú. Èyí wà ní ibámu pẹ̀lú iwòye Ojo (2024) tí ọ̀un náà gbà pé ọ̀pọ̀ ọ̀we Yorùbá ló ṣàfihàn obìnrin gégé bí èniyàn lásán tí kò ní agbára àti àṣe láti dá ǹh̀k̀ǹk̀ǹkan ẹ̀. Bí a bá wo ọ̀we ẹ̀sin obìnrin ṣòro gùn, o le gbéni subú. Ọ̀we yìí ṣàpẹ̀júwe àwọn obìnrin gégé bí ọ̀wọ̀ àwọn èniyàn tí ó ṣòro láti tẹ̀lẹ̀ bí ó bá jẹ̀ pé àwọn ni

wọn wà léwájú. Yàtò sí èyí. Balogun (2010) nàà tọka bí àwọn Yorùbá ẹ̀ n fi òwè àtì ipèdè bíi ọ̀kúnrin l'orí, obìnrin l'èyìn àtì obìnrin kì í jẹ́ kí a mọ̀ràn, domi tútù sí àwọn obìnrin lẹ̀kàn, èyí tí ó ró àwọn ọ̀kúnrin lágbára síi. Gbogbo irú àwọn òwè báyií n kó ipa púpọ̀ nínú iròrí àwọn obìnrin lálẹ̀wọ̀ Yorùbá, láti máa yọwọ̀ yosẹ̀ bí ó bá ti di ọ̀wọ̀ ọ̀ṣẹ̀lú tàbí iṣẹ̀ àwùjọ, èyí tí àtubọ̀tan rẹ̀ n mú kí àwọn ọ̀kúnrin lágbára láti jẹ́ gàba lórí wọn.

Ipò tí àwọn Yorùbá gbà pé ó yẹ obìnrin jù lo ni iyàwó àtì abiyamọ̀ lẹ̀dè ọ̀kọ. Wọn gbàgbọ̀ pé iṣẹ̀ tí adániwáyé fi rán obìnrin ni ṣiṣe aya àtì olùrànlọ́wọ̀ fún ọ̀kúnrin nínú ilé. Adeoye (1979) ṣàlàyé pé ọ̀kọ ni olórí ilé ṣùgbọ̀n obìnrin ni n tójú ilé, obìnrin ni olùṣètò ilé lábé àkóso ọ̀kọ, àwọn ló n kó ọ̀mọ̀ lẹ̀kọ̀ ọ̀wà àtì iṣe gégé bí ó ẹ̀ wà nínú àṣà. Abimbola (1992) jẹ́rìí si pé inú ilé ni iran Yorùbá to obìnrin sí pẹ̀lú àpẹ̀rẹ̀ láti inú ifá. Nínú *Ọ̀yèkú méjì*, ifá ni obìnrin ní dá ilé, obìnrin ní wo ilé, tí a bá fi obìnrin ẹ̀rẹ̀, ilé a bàjẹ̀. Èyí fi hàn pé obìnrin ni ọ̀pọ̀ tó mú ilé ró, inú ilé ni agbára àtì ojúṣe wọn wà. Nítorí nàà, ọ̀yè àṣà Yorùbá láyè ọ̀jún ni pé gbogbo iṣẹ̀ àtì iṣe obìnrin bèrẹ̀ nínú ilé, inú ilé nàà ló sì parí sí, wọn kò ni àṣe lábé àṣà àwùjọ láti ẹ̀ ohun mìíràn tó yàtò sí àwọn iṣẹ̀ tí a gbé fún wọn nínú ẹ̀bí.

Láyè ọ̀jún, àwọn obìnrin gba ipò tí àṣà àwùjọ tò wọn sí nítorí wọn gbàgbọ̀ pé ibi orí dání sí làa gbé. Amúmọ̀ra ni wọn n fi gbogbo irẹ́jẹ̀ àtì ẹ̀rẹ̀ tí àwùjọ n kó yí wọn lára ẹ̀ torí tọ́wọ̀ ẹ̀ni kò bá tẹ̀ ẹ̀ku idà kì í bèèrẹ̀ ikú tó pa baba rẹ̀. Bí àwùjọ Yorùbá ẹ̀ n dàgbà si, tí ọ̀lájú n wólé ni àwọn obìnrin n mọ̀ ipò èyìn tí wọn wà lálẹ̀wọ̀, tó sì nílò àtúnṣe àtì àtúntò. Ìmọ̀ mọ̀-ón-kọ̀ àtì mọ̀-ón-kà ló jẹ́ kí ọ̀rọ̀ búréké, tí ọ̀rọ̀ iṣẹ̀gbẹ́fábo àtì iṣẹ̀tófábo sì bèrẹ̀ sí ní jà ràhìnràhìn léyí tó ẹ̀ àtakò ipò tí a to obìnrin sí lálẹ̀wọ̀ pàápàá jùlọ̀ nínú àwùjọ Yorùbá láti sí wọn níyè lórí àwọn onírúúrú ohun tí wọn lè gbé ẹ̀ gégé bí obìnrin tayọ̀ ààlà àtì gbèdèké tí àṣà àtì àwùjọ nàà fi fi obìnrin sí ọ̀wọ̀ èyìn nínú idari àtì iṣẹ̀lú.

Àwọn itàn àtì àróbá lóríṣíṣíí fi yẹ wà pé àwọn obìnrin kan dide lálẹ̀wọ̀ Yorùbá ní àkókò kan láti ẹ̀ tayọ̀ ààlà àtì gbèdèké tó sọ obìnrin di èrò èyìn àtì ara inú ilé nìkan, léyí tí ó n jẹ́ kí wọn ó máa fojú winá iṣẹ̀gàba àwọn ọ̀kúnrin. Idí igbesẹ̀ wọn yí ni láti ríi dájú pé àwọn obìnrin nàà ni ànfaàní láti kópa nínú iṣe, iṣe àtì ọ̀rọ̀ àwùjọ láisi ààlà tàbí gbèdèké kankan. Méjì nínú àwọn obìnrin tí wọn gbé igbesẹ̀ pàtàkì yí ni Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kuti àtì Ẹ́fúnróyè Tinubu. Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kuti nígbà tí ó wà láyè jẹ́ ajàfẹ̀tọ̀ àwọn obìnrin àtì aṣagbàterù ipolongo fún iyípadà nínú ètò ọ̀ṣẹ̀lú ni ilú Abẹ̀òkuta, nígbà tí Ẹ́fúnróyè Tinubu ní tirẹ̀ jẹ́ gbajúgbajà oníṣòwò àtì olóṣẹ̀lú ní ilú Èkó kí ó tó dolóogbé. Akitiyan tí àwọn méjéjì ẹ̀ gégé bí obìnrin àtì àṣeyọ̀rí tí ó mú bá àwùjọ ló sọ wọn di akonibìnrin nínú itàn ilẹ̀ Yorùbá. Àwọn ohun tí wọn gbése jẹ́ ohun mériírí nítorí pé iran obìnrin kì í gùn lé irú àwọn iṣe báyií nínú àṣà Yorùbá. Nítorí nàà, àwọn akitiyan wọn yẹ fún iwádìí, láti mú àyípadà bá iwòye àwùjọ nípa obìnrin, àtì láti gùn àwọn obìnrin ní kẹ́sẹ̀ pé wọn kò gbọ̀dọ̀ rí ara wọn gégé bí olùtójú ilé nìkan, wọn kò sì gbọ̀dọ̀ fi ara wọn sábe gbèdèké àwọn ohun tí àṣà Yorùbá pè wọn, gégé bí ó ẹ̀ hàn nínú iṣe, òwè àtì onírúúrú àwọn ipèdè àwùjọ yí sí obìnrin. Dípò bẹ̀, wọn gbọ̀dọ̀ ríi pé àwọn kì í ẹ̀ ẹ̀ni àtẹ̀mẹ̀rẹ̀ bíí tí wù kómọ̀, ẹ̀ni tí ó kójú ọ̀ṣùwọn fún ipò adarí àtì ipò ọ̀ṣẹ̀lú lálẹ̀wọ̀ ni wọn jẹ́.

Ṣaájú àkókò yí, àwọn onímọ̀ kan ti ẹ̀ igbìyànjú lóríṣíṣíí nínú iṣe akadà nípa obìnrin lálẹ̀wọ̀ Yorùbá. Ọ̀pọ̀ nínú iṣe wọn ni ó dá lé ipò àtì akitiyan àwọn obìnrin lálẹ̀wọ̀. Lára àwọn iṣe iṣaájú tí a ti rí tí ó bá iṣe yí mu ni Olaleye, Gbadamosi àtì Adekoya (2024) àtì Awosusi (2025). Olaleye, Gbadamosi àtì Adekoya (2024) fí itàn àwọn obìnrin igbààni gùn àwọn obìnrin iwòyí ní kẹ́sẹ̀

látì kópa nínú ìṣètò àwùjọ. Awosusi (2025) ni tirẹ̀ tọ́pínpin ipa tí àwọn obìnrin láwùjọ Yorùbá kó nínú ètò òṣẹ̀lú lásìkò ìjọba amúnisìn. Bí àwọn ịṣẹ̀ yìí ṣe dára tó, tí wọn sì sọrọ̀ nípa ipò obìnrin láwùjọ, wọn kò ṣe àtúpalẹ̀ kan dàbí alára lórí àwọn ịṣẹ̀ akọ̀nì àti akínkanjú tí Fúnmiláyò Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu ṣe àti bí wọn ṣe tayọ̀ gbèdèké àṣà àti àwọn ohun tí a mọ̀ obìnrin mọ̀ láwùjọ Yorùbá.

Ìṣepàtàkì akitiyan Fúnmiláyò Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu nínú ìtàn àti ọ̀rọ̀ obìnrin láwùjọ Yorùbá kọja ohun à ñ fọjú paré tàbí sọ lérèfẹ̀ bí àwọn ịṣẹ̀ ịṣáájú tí tọ́ka ṣe ṣe. Èyí ni ó fà á tí ịṣẹ̀ ìwádìí yìí fi ṣàmúlò àwọn ịṣẹ̀-ọ̀nà alátinúdá aláwòmọ̀ lítíréṣọ̀ (fíìmù *Fúnmiláyò Ransome Kuti* tí Bolanle Austen-Peters gbé jáde àti eré-oníṣe àpilẹ̀kọ *Èfúnróyè Tinubu látì ọwọ̀ Akínwùmí Íṣòlá*) tí a fi sọ ìtàn ìgbésíayé àwọn akọ̀nibìnrin méjéèjì yìí, látì dí àlààfo tí ó sí sílẹ̀ nínú àwọn ịṣẹ̀ àtẹ̀yìnwá.

Ìṣẹ̀ ìwádìí yìí ṣe àkọ̀sílẹ̀ akitiyan àwọn akọ̀nibìnrin méjéèjì lórí ipò obìnrin láwùjọ. Ịṣẹ̀ yìí wa egbò àwọn ipa wọn yìí jinlẹ̀, ó sì ṣe àtúpalẹ̀ nípa títọ́ka sí ọ̀nà tí ó gbà tayọ̀ àwọn ohun tí obìnrin ñ ṣe láwùjọ Yorùbá. Bákan náà, pèlú ịṣẹ̀ akọ̀nì Fúnmiláyò Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu nínú ìtàn, ịṣẹ̀ ìwádìí yìí dá àbá tí ó dúró gégé bí àwòṣe fún àwọn obìnrin látì máa kópa ètò òṣẹ̀lú àti ìdàgbàsókè àwùjọ pàápàá, èyí jẹ ọ̀nà látì ṣegun gbèdèké àti ààlà lórí ibi tí a ti nílò obìnrin àti ibi tí wọn kò ti nílò nínú àwùjọ Yorùbá.

2.0 ìṣọ̀nísókí ìtàn fíìmù funmilayo ransome kuti àti eré-oníṣe àpilẹ̀kọ efúnróyè tinubu

2.1 Ìṣọ̀nísókí Fíìmù Fúnmiláyò Ransome Kútì

Fíìmù *Fúnmiláyò Ransome Kútì* jẹ fíìmù ajẹmótàn gidì tí agbẹ̀ jáde ni ọdún 2024 lábẹ̀ ilé-ìṣẹ̀ BAP Productions tí Bolanle Austen-Peters ñ ṣe agbáterù rẹ̀. Eré náà da lórí ìtàn ìgbésí ayé Fúnmiláyò Ransome Kútì (tí orúkọ bàbá rẹ̀ ñ jẹ Thomas) ní ilú Ègbá. Ó ṣe àfihàn gbogbo akityan rẹ̀ lórí òṣẹ̀lú, imúnisìn àti àwọn ọ̀nà tí àwọn ọ̀kúnrin nìkan ñ gbà sàkóso nígbà náà.

Nínú ìtàn yìí, látì kékéré ni Fúnmiláyò ti jẹ ọmọ̀ tó jáfáfá, tó sì ní ìgbóya. Ọ̀un ni obìnrin àkókọ̀ tó kàwé ni ilé-ẹ̀kọ̀ Girama tí ilú Abẹ̀òkuta. Ó kojú oríṣìírìṣìí idíwọ̀ lẹnu ẹ̀kọ̀ rẹ̀, ṣùgbọ̀n pèlú ìgbìyànjú àti iforítì, ó yege nígbèyìngbéyìn. Lẹ̀yìn ẹ̀kọ̀ girama yìí ni ó lọ sí òkè-òkun látì tẹ̀síwájú nínú ẹ̀kọ̀-ìwé rẹ̀. Ó padà sílẹ̀ lẹ̀yìn ẹ̀kọ̀ rẹ̀ lókè-òkun látì wá ṣe ìgbéyàwọ̀ pèlú àfésónà rẹ̀ Ísírẹ̀lì Kútì, ó sì bèrẹ̀ ịṣẹ̀ olúkó ní ilé-ẹ̀kọ̀ tí ọ̀kọ̀ rẹ̀ ti ñ ṣiṣẹ̀. Ìgbìyànjú látì ṣe àbẹ̀wò sí àwọn akẹ̀kọ̀ rẹ̀ tí kì í wá ilé-ẹ̀kọ̀ déédéé ló mú un káakiri Ègbá. Ó ñ wá àwọn akẹ̀kọ̀ wònyí ló sí ilé wọn, ó sì ñ wá àwọn m̀ìrán ló sí ọ̀jà pèlú.

Àkókò tó ñ ṣe àbẹ̀wò sí àwọn ọ̀bí àwọn akẹ̀kọ̀ yìí nínú ọ̀jà ló ti rí bí àwọn ìlárí Ọ̀ba Aláké ṣe ñ ṣe àwọn obìnrin tó ñ sòwò lójà báṣubàsu. Ịṣẹ̀lẹ̀ yìí ọ̀ dùn mọ̀ Fúnmiláyò nínú, ni ó bá gbéná wojú àwọn ìlárí náà lójú ẹ̀ṣẹ̀ látì gba àwọn obìnrin náà sílẹ̀. Ohun tó ṣẹ̀lẹ̀ lẹ̀yìn èyí fi hàn pé Ọ̀ba Aláké àti àwọn pàràkòyí rẹ̀ kò ṣetán dẹkun ìjẹgàba wọn lórí àwọn ọ̀lójà.

Látì dẹkun èyí pátápátá, Fúnmiláyò kó àwọn obìnrin jọ látì dá egbẹ̀ obìnrin ilú Ègbá sílẹ̀ látì jà fún ètọ̀ àwọn obìnrin. Wọn fẹ̀hónúhàn lórí owó-orí gọbọ̀ tí àwọn obìnrin ñ san lójà, wọn béèrè fún aṣojú obìnrin nínú àwọn olóyè Aláké abbl. Ifẹ̀hónúhàn yìí gbóná janjan débi pé Aláké gbé orò jáde látì kojú wọn. Kódà àwọn ẹ̀lẹ̀yẹ̀ ilú Ègbá nígbà náà ṣàtìlẹ̀yìn, wọn dúró lẹ̀yìn àwọn obìnrin látì dáàbò̀ bọ̀ wọn. Ọ̀rọ̀ bá di pẹ̀ntúká ní ààyè kan, àwọn ẹ̀ṣọ̀ Aláké láwọn ọ̀ ní gbọ̀, àwọn obìnrin náà lá wọn ọ̀ ní gbà. Nígbèyìn, àwọn obìnrin borí àwọn ẹ̀ṣọ̀ Aláké, ni wọn bá wónú ààfin látì lé Aláké kúrò lórí oyè. Aláké fi ipò

rẹ àti ilú Ègbá sílẹ láti sá fógun yí. Akitiyan Fúnmiláyọ yí ló mú òpin bá iwà ìbàjẹ àwọn pàràkòyí àti ìjẹgàba Aláké lórí àwọn obìnrin tí wọn fi bọ ni oko ẹrú tí àwùjọ náà fi wọn sí.

2.2 Ìṣonísókí Ìwé Eré Oníṣe Èfúnróyè Tinubu

Akínwùnmí Ìṣòlà ni ó kọ eré-oníṣe àpilẹkọ *Èfúnróyè Tinubu* ní ìrántí akitiyan àti ìgbìyànjú akòbìnrin náà lórí ìdàgbàsókè Èkó àti ìdààbò bò àṣà ìṣẹjọba ìbílẹ tí àwọn òyìnbó amúnisìn n gbìyànjú láti dàrú. Èfúnróyè Tinubu jẹ olówó àti gbajúgbajà onísòwò tí ó nífẹẹ ilú àti àṣà wọn. Bákan náà, ó jẹ àwọn ọkan lára olóṣèlú tó ẹ pàtàkì ní Èkó nígbà náà. Alátìlẹyìn fún Ọba Dòsùnmú ni Èfúnróyè Tinubu jẹ. Tinubu dúró gégé bí igi àràbà tó n dààbò bò Èkó, kò sí jẹ kí àwọn aṣojú ìjọba amúnisìn rí ifẹ wọn ẹ. Kò jẹ kí àwọn òyìnbó rí àṣe ìjọba Èkó gbà lówó Ọba Dòsùnmú, ó n gbàrukù ti àṣà ìbílẹ Èkó. Èyí kò sì kò dùn mó àwọn òyìnbó nínú.

Àwọn òyìnbó yí dáná ọtẹ, wọn sì fi ríkíṣí dá aáwò sílẹ láàárín Èfúnróyè Tinubu àti Ọba Dòsùnmú kí wọn lẹ mú Tinubu kúrò lónà gégé bí ìdíwọ fún àfojúsùn wọn lórí Èkó. Ọba Dosunmu pàṣe pé kí Tinubu kúrò nílúú Èkó nítorí ó rí Tinubu bí ẹni tó n dá wàhálà sílẹ láàárín ìgboro. Èwẹ, Tinubu fàrigá pé òun kò ní fi Èkó sílẹ, èyí ló mú Ọba bẹ àwọn àgbà lówè láti bá òun lé Tinubu kúrò nílúú. Àwọn àgbà gbìyànjú láti bá Tinubu sọrọ pé kó fi ilú sílẹ gégé bíi àṣe Ọba ṣùgbón wọn padà rí òdodo ọrò, wọn sì rí pé tí ilú Èkó ni Tinubu n ẹ. Ọrò bá yípadà, Ọba Dòsùnmú pé ipàdé mǐràn láti yí àṣe rẹ padà pé òun kò lé Tinubu nílúú Èkó mó, ṣùgbón ṣáájú kí Ọba tó sọ èyí ni Tinubu ti gbà ọrò náà mó Ọba lẹnu, tó sì kéde pé òun ti ẹ tán láti fi ilú Èkó sílẹ. Ó ní kí í ẹ tìjà, bí kò ẹ pé òun ní ohun pàtàkì láti ẹ ní ilú Abẹòkúta. Èfúnróyè Tinubu sì fi ilú Tílù tìfọn ni Èfúnróyè Tinubu fi fi Èkó sílẹ láti lẹ bẹrẹ ìgbé-áyé tuntun ni Ègbá.

3.0 Àgbéyèwò Ìṣe Ìṣáájú

Ọkẹ-àimoye àwọn ìṣe ìwádíí ni a ti ẹ lórí ojúṣe àwọn obìnrin lówùjọ jákèjádò gbogbo àgbáyé. Bí ó tilẹ jẹ pé ojú àti ìwòye àwọn onímò wònyí yàtò sí ara wọn, síbẹ a rí àwọn tí wọn bá ara wọn dọgba. Ẹbí bíi ilú gangan ni ọrò ilé-ayé rí, bí ó ti kojú sí ẹnikan, èyìn ló kọ sí ẹlòmíràn. Ohun tí ó jẹ wá lógún nínú ìṣe yí ni àwọn ìṣe tí wọn lówó àṣà àti àwùjọ Yorùbá nínú, tó sì níṣe pẹlú ojúṣe obìnrin lówùjọ.

Babalola àti àwọn yòókù (2014) ṣàfihàn ipa tí àwọn obìnrin n kó nínú ìṣe àgbẹ lówùjọ Yorùbá. Ìwádíí yí ṣàmúlò àwọn obìnrin tí wọn n gbé ní àwọn ìgbèríko, tí wọn sì n ṣíṣe ọgbìn láti tọka ìṣepàtàkì obìnrin nínú ìṣe àgbẹ. Ó hàn nínú akitiyan yí pé àwọn obìnrin máa n kópa nínú ìṣe àgbẹ nípa gbígbìn nńkan, wíwá omi fún àwọn ohun ọgbìn lásikò, sísin àwọn ohun ọsìn lóríṣíṣíí àti kíkó èrè oko jọ fún títà tàbí jíjẹ. Abájádé ìwádíí fídí rẹ múlẹ pé àwọn obìnrin ẹ pàtàkì sí ìdàgbàsókè ìṣe àgbẹ àti àwùjọ nítorí náà kí a máa ẹ ìrànlowó àti kóríyá fún wọn láti máa kópa nínú ìṣe ọgbìn.

Odebode (2015) ṣàgbéyèwò akitiyan àwọn obìnrin láti kópa nínú ètò ìṣẹjọba lówùjọ pẹlú èròngbà láti ṣàfihàn àwọn ohun tó n ẹ ìdíwọ fún ìkópa obìnrin nínú ètò ọṣelú. Ìwádíí sọ ọ di mímò pé bí ó ẹ jẹ pé ìdà àwọn obìnrin pò nínú àwọn tí à n ẹ ìjọba lé lórí, wọn kò ní ànfààní tó yẹ láti kópa nínú ètò ìṣẹjọba nítorí àṣà àti ẹṣin kò fi ààyè sílẹ fún obìnrin láti jẹ olórí lówùjọ. Bákan náà, iye àwọn obìnrin tí wọn n yàn sípò ọṣelú kò tó nńkan rára bí àwọn obìnrin ẹ pò tó lówùjọ nítorí àwùjọ gbà pé ọkúnrin ló làṣe lówó. Jàgídíjagan lágbo ọṣelú tún jẹ ohun kan pàtàkì tó máa n bu domi tútù sí àwọn obìnrin lókàn láti

kópa nínú òṣẹ̀lú. Ìwádìí ké gbàjarí sí àwùjọ pé kò sí bí ọ̀bọ ẹ̀ ẹ̀sọrí, tí inàkí nàà kò ẹ̀, tọ̀kùnrin-tobìnrin ló yẹ kó ní ètọ́ sí ètò òṣẹ̀lú láwùjọ, ó ní kí wọn fún àwọn obìnrin láàyè láti máa kópa nínú òṣẹ̀lú dáadàa. Láti mú idàgbàsókè bá ikópa obìnrin nínú ètò òṣẹ̀lú, ìwádìí dábaa pé kí àwùjọ sọfin tó n ẹ̀ kóríyá fún yíyan obìnrin sípò lágbo òṣẹ̀lú, bẹ̀ẹ̀ nàà ni kí àwọn ẹ̀gbé òṣẹ̀lú máa fún àwọn obìnrin láàyè láti díje dupò lábé àsíá ẹ̀gbé wọn. Ìwádìí yìi súnmo àfojúsùn wa nínú pépà yìi, sùgbón kò mẹnba àwọn nṣkan tí obìnrin gbé ẹ̀ nínú ètò òṣẹ̀lú rí àti ojú tí àwọn obìnrin fúnra wọn gbọ̀dọ́ fí rí ara wọn, iye ẹ̀gẹ́ bí ọ̀wọ́ ènìyàn tí wọn gbọ̀dọ́ jà fitafita láti ẹ̀sẹ́ tayọ àti láti ẹ̀gun gbèdéke àti àlà àwọn ohun tí àṣà pè wọn bí ó bá ti di ọ̀rọ́ òṣẹ̀lú tàbí dídípò olórí mú láwùjọ. Èyí jẹ́ ara aláàfo tí ẹ̀sẹ́ tiwa yìi yóò dí.

Ìṣepàtàkì àwọn obìnrin nínú ètò ọ̀rọ́-ajé ni Ogundipe àti àwọn yòókù (2016) yèwò nínú ẹ̀sẹ́ wọn. Ìwádìí yìi ṣàlàyé pé àwọn obìnrin nínú dá sí idàgbàsókè ètò ọ̀rọ́-ajé láwùjọ, ọ̀sì àti ànìṣẹ́ lówó sì nínú dínkù látara igbìyànjú wọn nínú ẹ̀sẹ́ àgbé àti ọ̀wọ́ ẹ̀sẹ́. Èrè gọ̀bọ́ nínú bẹ́ fún àwùjọ tí wọn bá kún akitiyan àwọn obìnrin nínú ètò ọ̀rọ́-ajé lówó nítorí yóò jẹ́ kí ọ̀rọ́-ajé àwùjọ gbòòrò, yóò sì jẹ́ kó ẹ̀sẹ́ walẹ́ dáadàa. Ìwádìí yìi dábaa pé kí àwùjọ àti iṣẹ́ba ẹ̀ àgbékalẹ́ ètò ẹ̀yáwó tí kò ní èlẹ́ nínú tàbí èyí tí èlẹ́ rẹ́ kò ní pọ́ ju agbára wọn lọ láti ẹ̀ kóríyá fún àwọn obìnrin kí wọn lè túbọ́ máa kópa nínú ètò ọ̀rọ́-ajé. Ẹ̀sẹ́ yìi tan imólẹ́ sí bí àwọn obìnrin ẹ̀ ẹ̀ pàtàkì sí ètò ọ̀rọ́-ajé àwùjọ sùgbón kò sọ̀rọ́ lórí àṣà Yorùbá nínú tàbí mẹnba akitiyan àwọn akonibìnrin láwùjọ Yorùbá bí ipa Èfúnróyè Tinubu lórí ètò ọ̀rọ́-ajé.

Olaleye, Gbadamosi àti Adekoya (2024) tọ́pinpin ipa àwọn obìnrin láwùjọ kí iṣẹ́ba amúnisin tó dé àti lẹ́yìn rẹ́ nínú itàn Yorùbá láti kó àwọn obìnrin ọ̀de-òní lẹ́kọ́ nípa ojúṣe wọn si àwùjọ. Ìwádìí nàà ṣàfihàn bí àwọn obìnrin ẹ̀ kópa pàtàkì nínú òṣẹ̀lú, ọ̀rọ́-ajé àti ẹ̀sìn ní àwọn àkókò wònyí. Ó sàmúlò àwọn obìnrin bí Mọ̀rẹ̀mí ní Ifẹ́, Aye ní Adó-Èkítì, Èfúnṣetán Aníwúra ní Ìbàdàn àti Alímótù Pélẹ̀wúra ní Èkó ẹ̀gẹ́ bí àpẹ̀rẹ́. Ó tọ́ka pé bí àṣà àwùjọ ẹ̀ jẹ́ idíwọ́ fún àwọn obìnrin tó nígbà nàà, wọn tayọ rẹ́ láti kópa nínú àwọn nṣkan tó mú idàgbàsókè bá àwùjọ lẹ́yí tí àwọn obìnrin iwòyí nínú rí ẹ̀gẹ́ bí àwòtá. Nṣkan ti nínú yípadà lóòótó, àwùjọ àti àṣà ti nínú fàye gba àwọn obìnrin láti ẹ̀ oríṣìrìṣìi nṣkan, àmọ́ ẹ̀sẹ́ yìi sọ pé àwọn obìnrin gbọ̀dọ́ kẹ́kọ́ lára akitiyan àwọn obìnrin igbaani láti lo ànfaani tí wọn ní lóde-òní dáadàa. Ẹ̀sẹ́ yìi súnmo àfojúsùn ẹ̀sẹ́ ìwádìí yìi pékípékí. Àmọ́ ẹ̀sẹ́, ó ẹ̀ni láànu pé bí ẹ̀sẹ́ yìi ẹ̀ ṣàkọ̀sílẹ́ ipa àwọn akonibìnrin obìnrin láwùjọ Yorùbá tó, ó kàn dárúko Fúnmiláyọ Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu lásán ni, kó ẹ̀ àgbéyèwo akitiyan àwọn akonibìnrin yìi rára, èyí tí kò ẹ̀ fowó rọ́ ẹ̀yìn nínú itàn àwọn akonibìnrin láwùjọ Yorùbá. Ìwádìí yìi yóò dí aláàfo nípa gbígbé ẹ̀sẹ́ yìi lẹ́ orí Fúnmiláyọ Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu.

Awosusi (2025) fojú itàn wo obìnrin àti ipa tí wọn kó nínú òṣẹ̀lú lásìkò imúnisin láwùjọ Yorùbá. Ìwádìí yìi fídí rẹ́ múlẹ́ pé àkókò yìi ni àwọn obìnrin ẹ̀sẹ́ jà bó lówó àṣà àti iṣẹ́ba àwọn okùnrin tó sọ wọn di ará inú-ilé nṣkan. Èyí tí ó mú kí wọn bẹ̀rẹ́ sí ní kópa nínú ètò àwùjọ pàápàá jùlọ ọ̀rọ́ òṣẹ̀lú àti iṣẹ́ba. Ó ṣàlàyé pé àwọn obìnrin lo ẹ̀gbé ọ̀jà, ẹ̀gbé ibílẹ́ àti ẹ̀sìn láti kó ara wọn jọ láti jà fún ètọ́ obìnrin àti láti lè lẹ́nu lórí ọ̀rọ́ òṣẹ̀lú ẹ̀gẹ́ bó ẹ̀ hàn nínú àpẹ̀rẹ́ ẹ̀gbé àwọn iyalọ́jà ní Èkó àti ẹ̀gbé obìnrin ilú Ègbá. Àwọn ẹ̀gbé yìi dúró ẹ̀gẹ́ bí ajáfétọ́ obìnrin, wọn nínú mójú tó ifẹ́ àwọn obìnrin nínú ọ̀rọ́-ajé bẹ̀ẹ̀ nàà ni wọn nínú gbógun tí àwọn ọ̀fin tó nínú pa obìnrin lára. Ẹ̀sẹ́ yìi dúró ẹ̀gẹ́ bí àkọ̀sílẹ́ ipa obìnrin láwùjọ lásìkò amúnisin sùgbón atúpalẹ́ nàà kò wó àwọn akonibìnrin kankan ní pátó, àrògùn lórí ẹ̀gbé àwọn obìnrin lásán ló jẹ́. Aláàfo yìi jẹ́ ara àwọn ohun tí ẹ̀sẹ́ yìi yóò dí nípa wíwo itàn Fúnmiláyọ Ransome Kuti àti

Ẹfúnróyè Tinubu ní pátó láti ṣàkòṣílẹ̀ ipa obìnrin lálwùjọ àti bí wọn ẹ̀ lẹ̀ tayọ gbèdèké tí àṣà fi wọn sí bí ó bá ti di ọ̀rọ̀ ọ̀ṣẹ̀lú.

Ẹ̀wẹ̀, a rí àwọn onímọ̀ kan ti ṣiṣẹ̀ lórí itàn Fúnmiláyọ̀ Ransome Kuti àti Ẹfúnróyè Tinubu, àmọ́ ṣá èròngbà wọn kò bá àfojúsùn wa nínú iṣẹ̀ yìí mu. Olaogun àti Adeleke (2022) fọgbọ́n ìmédèlò tọ́pínpin ilò ibéèrè nínú eré-oníṣe àpílẹ̀kọ́ *Ẹfúnróyè Tinubu*. Iṣẹ̀ náà ṣàfihàn pé ibéèrè kì í ẹ̀ fún wíwá àlàyé nìkan, ó máa ń ẹ̀ àwọn iṣẹ̀ ibánisòrò m̀iiran ni ibámu pẹ̀lú ọ̀gàngán ipò-ilò. Lára àwọn iṣẹ̀ ibánisòrò tí ibéèrè ń ẹ̀ bí ó ẹ̀ hàn nínú iṣẹ̀ lítíréṣọ̀ náà ni àṣe pípa, iyínílèròpadà, ifèsùnkani, ifibínúhàn àti àfihàn iyàlẹnu. Bákan náà, Ehibor àti àwọn yòókù (2025) ṣàtúpàlẹ̀ ilò-èdè ajẹmọ́-ìsòrò-enu tí Fúnmiláyọ̀ ló gégé bí adarí àwọn obìnrin nínú fínmù *Fúnmiláyọ̀ Ransome Kuti*. Ìwádíí náà sọ di mímọ̀ pé àwọn ipèdè tí Fúnmiláyọ̀ ló nínú ibánisòrò rẹ̀ pẹ̀lú àwọn obìnrin tó ń ṣáájú kì í ẹ̀ èdè lásán, àṣàyàn èdè láti mú oríṣííríṣìi ǹnkan wáyé ni wọn jẹ. Èdè yìí ń ẹ̀ ìmóríyá àti iwúrí fún àwọn obìnrin léyí, ó sì ń gún wọn ní kẹ́ṣẹ̀ láti máa kó ara wọn jọ fún idàgbàsókè àwùjọ. Àwọn iṣẹ̀ yìí dǎngájíá ni àgbò ìmò ìmédèlò sùgbọ́n kò jábọ́ ọ̀rọ̀ obìnrin, ní ibámu pẹ̀lú àṣà àwùjọ àti ihà tí àwùjọ kọ sí iṣepàtàkì àwọn obìnrin.

Gbogbo àwọn iṣẹ̀ tí a yèwò yìí ni wọn ti dá sí ọ̀rọ̀ obìnrin lálwùjọ lònà tó bá àfojúsùn ìwádíí wọn mu. Wọn wo ipa obìnrin nínú ètò ọ̀rọ̀-ajé, ọ̀ṣẹ̀lú, iṣẹ̀ àgbẹ̀ abbl., síbẹ̀ náà àlààfo wà nínú iṣẹ̀ wọn. Ọ̀nà méjì ni àlààfo yìí pín sí. Àwọn iṣẹ̀ tí ó wo ipa ipa obìnrin nínú ètò ọ̀rọ̀-ajé, ọ̀ṣẹ̀lú, iṣẹ̀ àgbẹ̀ abbl. kò ẹ̀ àtúpàlẹ̀ tààrà lórí akitiyan Fúnmiláyọ̀ Ransome Kuti àti Ẹfúnróyè Tinubu lórí àwọn ǹnkan wònyí. Bákan náà, àwọn iṣẹ̀ tí a ti rí lórí Fúnmiláyọ̀ Ransome Kuti àti Ẹfúnróyè Tinubu tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mọ́ èdè inú àwọn lítíréṣọ̀ náà, wọn kò ṣàtúpàlẹ̀ kókó-ọ̀rọ̀ ajẹmọ́bìnrin, àṣà àti ipa tí àwọn akòbìnrin yìí kó gégé bí ó ẹ̀ hàn nínú àwọn eré-oníṣe wònyí. Iṣẹ̀ ìwádíí yìí yóò dí àlàfo méjéèjì tí ó hàn nínú iṣẹ̀ iṣáájú yìí nípa ṣiṣe àtúpàlẹ̀ akitiyan Fúnmiláyọ̀ Ransome Kuti àti Ẹfúnróyè Tinubu lórí iṣepàtàkì obìnrin lálwùjọ pàápàá jùlọ́ bí wọn ẹ̀ ṣiṣẹ̀ tayọ gbèdèké àṣà nínú akitiyan wọn.

4.0 Tíọ̀rì Àmúlò: Tíọ̀rì Iṣẹ̀gbẹ̀fábo

Tíọ̀rì iṣẹ̀gbẹ̀fábo jẹ́ ọ̀kan lára àwọn tíọ̀rì ọ̀wọ́ iwájú tí a fi ń ẹ̀ lámẹ̀yítọ́ àwùjọ àti àwọn iṣẹ̀-ọ̀nà aláwòmọ́ lítíréṣọ̀ nípa àwọn ọ̀rọ̀ adálórí obìnrin tàbí ajẹmábo. Gégé bí orúkọ tíọ̀rì náà, gbogbo ohun tó jẹ́ mọ́ abo ni ó jẹ́ tíọ̀rì yìí lógún pẹ̀lú èròngbà láti dúró gégé bí abẹ̀núgán fún èrò àti ètọ́ àwọn obìnrin. Adeyemi (2019) tọ́ka pé tíọ̀rì iṣẹ̀gbẹ̀fábo dídè ní ǹnkan bí ọ̀dún 1800 ni ilẹ̀ Amẹ́ríkà àti Yúróòpù láti ọ̀dọ́ àwọn egbé ajàfẹ̀tọ́ obìnrin kan ní idáhùn sí ipò èyìn tí wọn to obìnrin sí lálwùjọ nígbà náà, àfojúsùn wọn sì ni láti mú débá ọ̀pín bá iṣẹ̀gbàba àwọn ọ̀kúnrin lórí obìnrin àti láti ríi dájú pé obìnrin bá ọ̀kúnrin dọ́gba ní gbogbo ọ̀nà, lònà tó jẹ́ wó pé àparò kan kò ní ga jù iṣẹ̀jì lẹ. Ogini (1996) ṣàlàyé pé tíọ̀rì iṣẹ̀gbẹ̀fábo jẹ́ ìmọ́ ajàfẹ̀tọ́ obìnrin lórí èrò báyéṣerí pé agbára ọ̀kúnrin àti obìnrin gbọ́dọ́ dọ́gba nínú ọ̀fin, ọ̀ṣẹ̀lú, ètò ọ̀rọ̀-ajé, èsìn, ibára-ẹ̀ni gbé-pò àti gbogbo ohun tí wọn bá ń ẹ̀ lálwùjọ.

Ojúwòye àwọn aṣẹ̀gbẹ̀fábo ẹ̀ ọ̀tọ̀ọ̀tọ́ nítorí èrò báyéṣerí tí wọn ń gúnlé láti jà fún obìnrin yàtò síra wọn. Àwọn kan ti ibi pẹ̀lẹ̀bẹ̀ mú ọ̀lẹ̀ jẹ, agbára káká sì ni àwọn kan fi mú akitiyan iṣẹ̀gbẹ̀fábo. Kolawole (1997) ṣàfihàn pé àwọn aṣẹ̀gbẹ̀fábo pín sí ọ̀wọ́ mérin nínú ojúwòye wọn. Ọ̀wọ́ kìn-ín-ní ni àwọn tí wọn ń jà pé kí ọ̀kúnrin àti obìnrin dọ́gba lálwùjọ ní gbogbo ọ̀nà nítorí ibí ọ́ jù ibí rárá. Ọ̀wọ́ kejì ni àwọn tó tẹ̀lé ilànà Karl Marx pẹ̀lú èrò pé a gbọ́dọ́ ẹ̀ àtúnpin ipò obìnrin lálwùjọ léyí tí yóò fún wọn ní agbára ètò ọ̀rọ̀-ajé tí wọn nílò fún

òminira. Ọwọ kẹta ni àwọn tí kò tẹlẹ àṣà rára tí wọn gbà pé kí ọkúnrin wà láàyè rẹ, kí obìnrin náà sì dúró láàyè ara wọn. Ọwọ kẹrin ni àwọn tí wọn lówọ àṣà adúláwọ nínú tí wọn n wa kí a sètọ́ fún àwọn obìnrin lówùjọ. Nínú isẹ iwádìí yìí, abala tíòrì isẹgbẹ́fábo adúláwọ ní a lò gégé bí òdiwọn fún àtúpálẹ wa nítorí abala yìí ni ó ẹ̀ rẹ́gí pẹ̀lú isẹ wa tí a bá fojú àṣà àti àwùjọ Yorùbá tí isẹ iwádìí wa dá lé lórí wo àwọn igun tí tíòrì isẹgbẹ́fábo ní.

Tíòrì isẹgbẹ́fábo adúláwọ mọ ipò obìnrin nínú àṣà adúláwọ àti irú ipa tí àṣà n kó nínú ibára-ẹni gbé-pò lówùjọ. Nítorí náà, ó sàmúlò àṣà nínú akítìyan isẹgbẹ́fábo rẹ. Abala isẹgbẹ́fábo yìí gba ipò obìnrin gégé bí iyàwó, abiyamọ àti olùrànlowọ ọkúnrin nínú àṣà, wọn ò bá ọkúnrin jà sí ẹni tó jẹ orí nínú àwọn méjéèjì, ohun tó jẹ wọn lógún ni àpónlẹ obìnrin àti fífún wọn ni ọwọ ní ọgángán ipò bó bá ẹ yẹ. Chukwuma (1994) fi hàn pé isẹgbẹ́fábo adúláwọ kì í ẹ ọrọ pé àparò kan ga ju ọkan lọ, ó níṣe pẹ̀lú ibára-ẹni-ṣepò tako-tabo àti fífí ọwọ tó tó síni wọ ni. Ni èrò tí Hudson-Weems (1993), àfojúsùn isẹgbẹ́fábo adúláwọ ni mímú itèsíwájú bá abo nípa àlàyé ara-ẹni àti fífí agbára ẹni-lélé. Kolawole (1997) sọ àsodátọ lórí òye isẹgbẹ́fábo adúláwọ pẹ̀lú àlàyé rẹ pé àwọn obìnrin kò lépa láti gba ipò ọkúnrin lówùjọ, wọn fún àwọn ọkúnrin láàyè láti jẹ orí fún obìnrin níbi tó tó sùgbón wọn tako irẹ́jẹ ọkúnrin níbi tó yẹ, wọn sì n wá fífún obìnrin lówọ tó yẹ lówùjọ.

Tíòrì yìí wúlò fún isẹ iwádìí wa nítorí ó fún wa ní ànfààní láti wo bí àwọn akonibìnrin tí iwádìí yìí dálé lórí ẹ jà fún ètọ àti ibòwọ fún obìnrin lówùjọ bí o tilẹ jẹ pé wọn wà lábé akóso ọkúnrin nínú ilé, tí wọn n tẹ́rìba fún ọkúnrin lówùjọ bẹẹ tí àṣà àwùjọ wọn gbógo fún ọkúnrin. Ó ràn wá lówọ láti sàlàyé bí Fúnmiláyọ Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu ẹ sàmúlò àṣà adúláwọ mọ jìjà fún isètọ́ fún àwọn obìnrin lówùjọ.

5.0 “Títayọ Gbèdèké Àṣà” nínú Fúnmiláyọ Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu

Ibi tí a bá fi èlẹmọ́sọ sọ níṣọ, isẹ tí a bá fi rán ẹni ni à n jẹ. Àṣamọ yìí bá ipò àwọn obìnrin lówùjọ lọ nítorí pé àwùjọ yìí rí àwọn obìnrin gégé bí olùtọ́jú ilé, omọ àti ọkọ, tí wọn kò nílò dàbí alárá nínú ètò ìdarí àwùjọ, gégé bí ó ẹ hàn nínú àimáa fààyè gba àwọn obìnrin láti dipò olórí mú lówùjọ. A ti gbọ nípa àwọn àṣà tí ó jẹ pé tókúnrin tobìnrin wọn ni wọn lètọ́ sí ipò ọba, a sì ti kà lópòlópò nípa àwọn àṣà tí ó jẹ pé kì í ẹ ohun tó burú fún obìnrin láti di ipò ọ̀ṣẹ̀lú mú. Amọ́ sá, bẹẹ kó lómọ́ ọ́rì níhà ìhín, nítorí pé ikópa àwọn obìnrin nínú ọ̀ṣẹ̀lú ní gbèdèké, obìnrin kì í jọba, jẹ baálẹ, baálẹ tàbí gbójú agan sí àwọn ọkúnrin bí ó tilẹ jẹ pé àwọn ni wọn pọ̀jù nínú àwọn tí àwọn ọkúnrin n ẹ jọba lé lórí. Àṣà yìí ni àwọn akonibìnrin kan gbójú agan sí nípa jìjàbọ lábé gbèdèké tí ó fi obìnrin sí ọwọ́ èyìn. Isẹ àwọn akonibìnrin yìí ló sàfihàn ipa pàtàkì tí àwọn obìnrin lè kó nínú idàgbàsókè àwùjọ yàtọ́ sí ojúṣe wọn nínú ilé àti ẹbí. Bákan náà, ó bu ọlá àti iyí kún àwọn obìnrin, bẹẹ ni ó ẹ atúnṣe sí ojúwòye àti ipò tí a tọ obìnrin sí lówùjọ.

Nínú Fúnmiláyọ Ransome Kuti àti Èfúnróyè Tinubu, àwọn obìnrin jẹwọ pé àwọn kì í ẹ iyàwó àti alábiyamọ nìkan, wọn tayọ àlẹ àti gbèdèké tí àṣà fi fi wọn sọwọ́ èyìn. Wọn kó ipa ribiribi nínú ọrọ ètò àti idàgbàsókè ilú. Àwọn ibi tí a ti rí ipa wọn ni; nínú ètò ọ̀ṣẹ̀lú àti isàkóso àwùjọ, jà fún ètọ́ omọ̀niyàn, àti ètò ọrọ́-ajẹ:

(i) Ètò ọ̀ṣẹ̀lú àti isàkóso àwùjọ

Ètò ọ̀ṣẹ̀lú àti isàkóso àwùjọ dúró fún ọrọ́ àti ìmọ́ tó jọ mó wíwá idàgbàsókè àwùjọ nípa dídásí ọrọ́ àwùjọ, dídarápọ́ mọ́ ẹgbé olóṣẹ̀lú, ipolongo

òṣẹ̀lú, kíkópa nínú ètò ìdìbò àti gbogbo ohun tó rò mò ìṣètò àwùjọ. Àṣà Yorùbá láyè ojọun kò fi ààyè gba obìnrin tó bèyè nínú òṣẹ̀lú, nitorí pé wọn gbà pé ìṣàkóso ilú jẹ àgbára ọkùnrin, pé obìnrin ò lẹ̀kàn tàbí pé wọn kò lè ṣíṣe tó lágbára; ṣùgbón èrò yìi kò èrò báyéṣerí mú. Pateman (1988) ṣàlàyé pé yíyọ obìnrin kúrò nínú ètò ìṣẹ̀lú kàn jẹ àlẹ́bù fún ètò ìṣẹ̀jọba olómìnira, àti pé gbogbo ènìyàn gbódò ní ààyè dièdiè nínú ìṣàkóso orílẹ̀-èdè, pé a gbódò gba obìnrin lààyè kó ní agbára òṣẹ̀lú gégé bí ọrọ̀ idájọ̀ àti òdodo. Èrò yìi wà ní ìbámu pẹ̀lú àlàyè aṣẹ̀gbefábo Barber (1984) pé ìjọba olómìnira kò pé bí gbogbo ẹgbé, pàápàá obìnrin, kò bá kópa nínú ètò ìjọba. Èyí ni pé ilẹ̀ olómìnira tòótọ̀ gbódò gba àwọn obìnrin lààyè nínú ètò òṣẹ̀lú. Nígbà tí obìnrin bá kópa nínú ètò ìṣẹ̀lú, wọn máa n mú àfojúsùn tuntun wá, wọn sì máa n dúró fún ifẹ̀ àwọn obìnrin àti àkóso tó péye. Síwájú si, UN Women (2019) ṣàlàyé pé àwọn orílẹ̀-èdè tí obìnrin ti wà nínú ètò ìṣẹ̀lú máa n ṣe òfin tó dá lórí ilera, ẹ̀kọ̀, àti ẹ̀tọ̀ àwọn obìnrin. Ìkópa obìnrin nínú ìṣẹ̀lú n fún wọn ní agbára láti kópa nínú bí a ṣe máa ṣe ìpinnu orílẹ̀-èdè, tí yóò sì fún àwọn náà ní ànfààní láti leè sọ ohun tí wọn bá n fẹ̀. Nínú *Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kuti*, Fúnmiláyọ̀ kó àwọn obìnrin papọ̀ lábẹ̀ àṣiá ẹgbé àwọn obìnrin Abẹ̀òkúta láti tako òfin kí àwọn onísòwò obìnrin máa san owó-orí gọbọ̀ tí Ọba Aláké àti àwọn ìjọba àmúnisìn gbé kalẹ̀. Ó hàn nínú òfin náà pé àṣiá obìnrin lààárín àwọn olóyè ló fà á tí ọba Aláké àti ìgbìmọ̀ rẹ̀ fi n jẹ̀ àwọn obìnrin ilú máyè, èyí ló mú Fúnmiláyọ̀ láti sa gbogbo ipá rẹ̀ kí àwọn obìnrin leè péjọ̀ láti leè ní olórí tí yóò máa ṣojú wọn nínú ètò ìṣẹ̀jọba.

Fúnmiláyọ̀: Kí ni ìdí tí àwọn pàràkòyí fi máa n yọ̀ àwọn ará ọjà lẹnu.

Eniọlá: Ajá Aláké ni àwọn pàràkòyí àti pé kò sí ohun tí àwọn fẹ̀ ṣe si.

Fúnmiláyọ̀: Ta ni aṣojú àwọn obìnrin Ẹgbá?

Eniọlá: Ìyálóde ni ó yẹ kí ó jẹ̀ aṣojú àwọn obìnrin Ẹgbá ṣùgbón láti ìgbà tí ìyálóde ti kú, Aláké kò, ọ̀ fi àáké kórí wí pé oun ò ní yan ìyálóde míràn. Kò sí obìnrin kankan lààárín àwọn olóyè ní ààfin Aké.

Fúnmiláyọ̀: Ẹ̀ ṣa àwọn obìnrin jọ kí a lè dẹkun àwọn iwà ìbàjẹ̀ yìi.

Nínú *Ẹ̀fúnròyè Tinubu*, olóṣẹ̀lú pátápátá ni Tinubu, ó sì n kópa pàtàkì nínú ìṣàkóso ilú Èkó. Agbára rẹ̀ pò débi pé ó lẹnu nínú iyànsípò Ọba Èkó àti ìṣẹ̀jọba wọn, kò sí agbára kankan tó lè yẹ ẹ̀ lẹ́wọ̀ wò nínú ìṣẹ̀jọba Èkó tó fi dórí àwọn ìjọba àmúnisìn.

Tinubu: Ìjọba ilú Èkó ṣòro ó ṣe o. Àtìlẹ̀yìn àwọn àgbà nìkan ni ò le jẹ̀ kí ọba ṣíṣe. Bí onílù kò bá mò ọ̀n lù, àrà oníjọ̀ kò le yọ̀. Bí o ṣe dá ẹjọ̀ ti ọ̀rọ̀ agbowó odè yẹn dára púpọ̀. Bí mo ṣe wí fún ọ̀ lo ṣe. O káre. Má ṣe jẹ̀ kí àwọn àjẹ̀jì gòdògbò kan ti ọ̀ nítikùtì o. Ẹ̀lẹ̀nu rírùn ló làmù iyá rẹ̀ o. Ìwọ̀ lọba o, ìwọ̀ lo làṣe. Ìwọ̀ lo lèkó o. (o.i. 44)

Tinubu: ... Àwà ò le gbà kí ẹnì kan máa tẹ àṣà wà lójú o.
Mo fẹ́ kí o kílò fún gbogbo àjẹ̀jì àti Màrò
àtòyìnbó kí wòn ó yéé ṣe àtojúbò ọ̀rò Èkó o, bí
bẹ̀ẹ kó, rògbòdìyàn le bẹ ní ilú o (o.i. 45)

Dòsùnmú: Mo dúpẹ̀ lówọ̀ yín anti mi. Ọ̀pẹ̀lopẹ̀ yín lára mi
o....(o.i. 44)

Tinubu: Ọ̀rò tí iwọ̀ sọ yẹn, ẹnu baba rẹ̀ ò gbà
á....Wàá ríran
wò. Kòsókó sì n bọ l' Èkòó. Èmi ò kúrò l'
Èkòó o. Èmi ni mo mú bàbá ẹ wọ̀ Èkó, iwọ̀
ò lè lé mi l'Èkòó. Kò sí ẹnì tó lè lé mi. [Ó
yíjú sí Kánbẹ̀] Kò sẹni tó le lé mi. (o.i 74)

Ọ̀rò yìí fi hàn pé Èfúnròyẹ Tinubu ti n bá wòn ṣe ìjọba Èkó bọ̀ sáájú kí
Ọba Dòsùnmú tó gun orí itẹ̀, kò sì ṣe fowọ̀ rọ̀ ṣéyìn nínú ètò ìṣẹ̀jọba Èkó.
Gbogbo èyí náà ló sì fún láàyè láti lẹnu ọ̀rò lówùjọ débì tó n fọjú pàṣẹ Ọba
Dòsùnmú rẹ̀.

Akitiyan Fúnmiláyọ̀ àti Tinubu ṣàfihàn ìṣepàtàkì àwọn obìnrin nínú ètò
ìṣẹ̀jọba. Ikópa wòn mú idàgbàsókè bá ọ̀rò obìnrin bí a ṣe rí nínú àpẹẹrẹ
Fúnmiláyọ̀ tó léwájú àwọn obìnrin láti rí pé wòn dẹkun ìrẹ́jẹ ìjọba nípa ètò
owó-orí àwọn olójà. Bí ó ṣe dá sí ọ̀rò náà ló mú ọ̀rò náà yanjú, wòn kò bá wà
lábẹ̀ ìrẹ́jẹ yìí títí láéláé. Nítorí náà, àwọn obìnrin gbọdọ̀ ṣetán láti yọ ara wòn
kúrò lábẹ̀ ìjẹgàba àwọn ọ̀kúnrin lórí àwọn ohun tí ó níṣe pẹ̀lú ààtò àwùjọ. Ní
àwùjọ Yorùbá, obìnrin ni ó máa n pọ̀jù lójà, idí nìyí tí Yorùbá fi máa n sọpé *ojà*;
gbà obìnrin jọ. Bí wòn ṣe wá pọ̀ tó yìí láyẹ Fúnmiláyọ̀, idá àwọn ọ̀kúnrin kékeré
ni wòn n gbímọ̀ láti sọ ohun tí yóò ṣẹ̀lẹ̀ sí àwọn obìnrin, àwọn ni wòn n pàṣẹ
ohun tí wòn yóò san gégé bí owó orí, bí wòn ó ṣe máa gbà á, ibi tí wòn ó ti máa
gbà á àti bẹ̀ẹ bẹ̀ẹ lẹ. Èyí kò yàtò sí ohun tí a ní láàrin lówùjọ lónìí pẹ̀lú bí ó ṣe
jẹ pé idá àwọn obìnrin ni ó pọ̀ jù nínú àwọn tí à n ṣe ìjọba lé lórí, ṣùgbọ̀n àwọn
ni wòn kéré jù nínú àwọn tí wòn dipò olórí mú.

Èyí kò ṣàdédédé rí bẹ̀ẹ, ipò tí àṣà àwùjọ àti ipa tí àwọn ìṣe, ìṣòrò àti iwòye
Yorùbá ti ní lórí iròrí àwọn obìnrin ni ó fi wòn sí abẹ̀ gbèdéke yìí, nítorí náà,
àwọn obìnrin gbọdọ̀ ṣe tán láti yọ ara wòn kúrò lábẹ̀ gbèdéke yìí kí àwọn fúnra
wòn jẹ́ kí iròrí wòn yí padà láti mọ̀ pé ó ṣeṣe láti dipò ọ̀ṣẹ̀lú mú, láti ṣe bẹ̀bẹ
lówùjọ gégé bí ti Fúnmiláyọ̀ àti Tinubu.

(ii) Jíjà fètòó ọ̀mọ̀nìyàn

Karl Marx nínú àlàyẹ̀ rẹ̀ lórí ihun àti ètò àwùjọ ti ṣàlàyẹ̀ pé ọ̀wọ̀ ènìyàn
méjì ló wà lówùjọ, àwọn ọ̀wọ̀ kìn-ín-ní ni olówó tí wòn ni agbára owó àti ọ̀ṣẹ̀lú
àwùjọ lówọ̀; àwọn kejì ni mẹ̀kúnnù tí wòn kò rí tajé ṣe tàbí lágbára ọ̀ṣẹ̀lú. Marx
sọ di mímọ̀ pé gbogbo àwùjọ ni ọ̀wọ̀ méjéjì yìí wà àti pé ni gbogbo ìgbà ni
àwọn olówó yóò máa gbìyànjú láti rẹ̀ àwọn mẹ̀kúnnù jẹ́ ní gbogbo ọ̀nà nítorí
ifé-inú wòn tí wòn fẹ́ kó jọba lówùjọ. Alàyẹ̀ yìí rẹ̀ṣẹ̀ walẹ̀ lówùjọ Yorùbá nítorí a
rí àwọn ọ̀kúnrin tí wòn ní agbára àṣà àti ọ̀ṣẹ̀lú tí wòn sì fi n rẹ̀ àwọn obìnrin jẹ́.
Ìṣe yìí lòdì sí èrò báyéṣerí nítorí tọ̀kúnrin-tobìnrin ló yè kí wòn jọ ní ètọ̀ àti
ààyè tó yẹ lówùjọ. Gégé bí Rawls (1971) ti sọ, ojúṣe àwùjọ ní láti rí pé ó
gbìyànjú láti jẹ́ kí gbogbo ènìyàn ní ààyè sí ètọ̀ àti ohun ìní, láifì ti èlẹ̀yàmẹ̀yà sí
i. Tẹ̀lẹ̀tẹ̀lẹ̀ rí, àwùjọ ò fààyè gba ìbádógba ọ̀kúnrin àti obìnrin, ní gbogbo ààyè

ni wọn ti gbé ọkúnrin ga ju àwọn obìnrin lọ. Tíòrì ìṣègbèfábò tako ero léyí tó n ké pe àwùjọ láti fún àwọn obìnrin ní ìdánimò tó yẹ, kí a sì ṣètọ fún wọn. Àṣègbèfábo Butler (1990) ṣàfihàn pé fífi ètọ dùn àwọn obìnrin kì í ṣe ohun tí kò dára nìkan, o tún máa n jẹ kí ètò ìjọba àwà ara wa mēhe.

Fún ìdí èyí, ó ṣe pàtàkì láti fún àwọn obìnrin ní ètọ wọn, kí a sì dẹkun ríré wọn jẹ. Nínú *Fúnmiláyọ Ransome-Kuti*, àwọn alákoóso àwùjọ kò bíkítà nípa èrò àti ifé-inú àwọn obìnrin, wọn sì n ṣe oríṣíṣí òfin tó n pa obìnrin lára. Fúnmiláyọ dídè láti gba àwọn obìnrin sílẹ̀ lóko àwọn arẹ̀nìjẹ. Ó lọ bá aṣojú àwọn ìjọba àmúnisìn ní gbólóhùn lórí ètọ àwọn obìnrin, pàbó lórò náà já sí. Bákan náà, ó lọ sí ààfin Ọba Aláké láti rọ̀ wọn láti dá àwọn obìnrin sílẹ̀ nínú àjàgà tí wọn kó wọn sí, wọn kò gbọ́ sí í lẹnu. Èyí ló mu Fúnmiláyọ kó àwọn obìnrin jọ láti fẹ́hónúhàn léyí tó gbà wọn sílẹ̀ lówọ̀ ìjọba wọn.

Fúnmiláyọ: Nítorí ẹgbé obìnrin ilú Abẹ̀òkúta ni mo ṣe wá.

Olóyè: Kábíyèsí ò mò ẹgbé obìnrin kòòkan.

Fúnmiláyọ: àwà obìnrin Ẹgbá ni àwọn jùmò dá ẹgbé yìí sílẹ̀.

Olóyè: ààfin ò mò ẹgbé tí o n sọ yìí, sọrò nípa nìkan tí ó bá wá.

Fúnmiláyọ: ọ̀pòlọ̀pò ìgbà ni mo ti kòwé sí ààfin lórí owó orí, owó tí wọn fi sí owó omi.

Olóyè: eèwò, báwo ló ṣe máa gbé ọ̀rọ̀ yìí wá sí ààfin? Ìgbà wọ̀ ni wọn fi ọ̀ jẹ́ ìyálóde ní ilú Ẹgbá. Àwọn olóyè: Kì í ṣe owó omi nìkan ni wọn fi kún un fún àwọn obìnrin, Aláké tún fi ìdà mēwáá kún owó orí wọn tí wọn n sọ tẹ̀lẹ̀.

Ní ti *Ẹfúnróyè Tinubu*, Tinubu náà lò agbára rẹ̀ gégé bí olóṣèlú abínibí láti dáàbò bo àwọn àṣà ilẹ̀ Yorùbá. Bó tilẹ̀ jẹ́ pé kò jẹ́ onímò-ẹ̀kọ̀ ìjìnlẹ̀ fún obìnrin, ó sa gbogbo agbára rẹ̀ láti rí í pé àwọn òyìnbó wònyí kò rí ààyè da ìṣẹ̀jọba Èkó ru, ó dojú kò àwọn ìjọba Gẹ̀ẹ̀sì àti àwọn olóṣèlú ibílẹ̀ tí wọn fẹ́ gba agbára ilẹ̀ Yorùbá.

Tinubu: ...Ó ti dé ibi tí olóògùn gbé sà á. “Sún-mòhùn-ún, sún-mòhùn-ún” bí a bá dójúde baba ẹ̀ni, à máa dúró gbọ̀n-in. Gbogbo ọ̀mọ̀ Èkó gbọ̀dò parapọ̀ paná àtojúbọ̀ Ajélẹ̀ yìí o. (Ẹfúnróyè Tinubu, o.i. 39)

Tinubu: ... Láìpé yìí mo ṣàkíyèsí pé àwọn àjẹ̀jì n tojú bọ̀ ọ̀rọ̀ Èkó ju bí ó ti yẹ̀ lọ. Tí Ajélẹ̀ yẹn tilẹ̀ ti wáá pò jù. Irú nìkan bèè máa n dín agbára Ọba kù ni. Njẹ́ o mò pé Kánbẹ̀ ti bèrẹ̀ sí i yanjú ọ̀rọ̀ Vikiansony? Lánàá alánaá yìí ni wọn fẹ́é mú méjì nínú àwọn ọ̀mọ̀ yẹn níwájú ilé mi. Èmi ni n ò gbà fún wọn. (Ẹfúnróyè Tinubu, o.i. 44-45)

Tinubu: ... Mo n sọ lẹ̀ẹ̀kan pé àánú àwọn ènìyàn mi ló n ṣe mi...n ò fẹ́ kí iyà ó jẹ́ ilú Èkó. (Ẹfúnróyè Tinubu, o.i. 108)

Fúnmiláyọ Ransome-Kuti àti Tinubu jẹ́ àpẹ̀ẹ̀rẹ̀ pé bí àwọn obìnrin ṣe jẹ́ ajàfẹ́tọ̀ ọ̀mọ̀nìyàn lówùjọ̀ tí wọn sì n gba àwọn ènìyàn sílẹ̀ nínú oko ìmúnisìn.

(iii) Ètò ọrọ-ajé

Àwọn obìnrin ní ipa pàtàkì tí wọn ń kó nínú ìdàgbàsókè ètò ọrọ-ajé káàkiri ayé. Ipa wọn nínú ọjà títà, ìṣe-ògbìn, àti òwò ṣíṣe fi hàn pé àwọn obìnrin kì í ṣe ọlẹ lálawùjọ. Gégé bí Kabeer àti Natali (2013) ti sọ, ìgbìyànjú àwọn obìnrin nínú ètò ọrọ-ajé ń mú ìdàgbàsókè bá àwùjọ àti ètò ìgbáyé ọmọ̀niyàn lápapọ̀ nítorí ó ń dín ọ̀ṣi àti iya kù. Bí o tilẹ̀ jẹ pé àṣà fààyè sílẹ̀ fún obìnrin láti sòwò ránpẹ̀ àti ran ọkọ rẹ lówó nínú ìṣe àgbè, ó sì dúró gégé bí ìdíwọ̀ fún àwọn obìnrin nítorí kò jẹ kí wọn lè ṣe àwọn ojúṣe wọn dójú àmì nítorí wọn sì gbódò máa fi ti ọkùnrin ṣe. Àwọn obìnrin ní agbára láti jẹ kí ètò ọrọ-ajé àwùjọ búrékẹ̀ léyìí tí yóò mú ànfààní bá tẹ̀rútomọ̀ lálawùjọ. Nínú *Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kuti*, a rí bí àwọn obìnrin ṣe ń sòwò nínú ọjà tí wọn ń ta orìṣìrìṣìi nńkan tó ń ṣàfihàn ọgbọn àti akitiyan káràkàtá àwọn obìnrin.

(Fúnmiláyọ̀ lẹ̀ ọ̀dọ̀ àbúrò ọkọ rẹ tí ó ń ta
aṣọ àdìrẹ̀ lójà, ó sì jẹ̀ iyalẹnu fún-un wí pé
wọn ń ta àwọn aṣọ àdìrẹ̀ tí ó dára báyiì)
Eniọlá: àwọn obìnrin ni wọn ń ṣe é àwọn aṣọ àdìrẹ̀
àti wí pé àwọn obìnrin Ẹgbá ń dára.

Àwọn obìnrin ní wọn ń ṣe agbàterù ṣíṣe àti títà aṣọ àdìrẹ̀ tí a mò mó ilú Abeokuta èyí sì ṣàfihàn pé wọn ń kó ipa pàtàkì nínú ètò ọrọ-ajé. Èyí kò sàí rí bẹ̀ẹ̀ nínú *Ẹfúnróyẹ̀ Tinubu*, Tinubu hàn bí i ogbòntagìrì oníṣòwò, ipa rẹ̀ nínú ètò ọrọ-ajé ilú Èkó nígbà náà kò ṣe é fi ọwọ̀ rọ̀ sáyìn.

Tinubu: Àwọn wo ló tún ń bá mi du òwò l'Èkòó yìí. À sé lóòótó
ni...Enìkan wà tó lè bá yímíyímí du mí? Ẹyin tún rí igi
bí ọ̀pẹ̀ nínú igbó?
(Ẹfúnróyẹ̀ Tinubu, o.i 4)

Ó gbajúmọ̀ ju àwọn ọkùnrin lẹ̀ nínú òwò ṣíṣe tí ó sì ní ọ̀pòlọ̀pọ̀ ọmọ̀ tó ń bá a ṣíṣe léyìí tó fi hàn pé, àwọn obìnrin ń kó ipa pàtàkì nínú ètò ọrọ-ajé.

6.0 Àwọn Ìṣòro tí Àwọn Obìnrin ń kojú nínú Akitiyan Wọn láti dásí Ọrọ̀ Àwùjọ

Yorùbá bọ̀, wọn ní; eni tí yóò ga, ẹ̀sẹ̀ rẹ̀ yóò tìn-ín-rín. Bí ó tilẹ̀ jẹ pé ipa tí Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kuti àti Ẹfúnróyẹ̀ Tinubu kó lálawùjọ kò kéré gégé bí a ṣe ṣàfihàn sáyìn. Síbẹ̀, ìrìnàjò wọn kò rọ̀rùn. Wọn dojú kọ ọ̀pòlọ̀pọ̀ ìṣòro, wọn la ogun kojá, bẹ̀ẹ̀ ni wọn fojú winá àwọn wàhálà lórìṣìrìṣìi. Àwọn ìṣòro tí Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kuti àti Ẹfúnróyẹ̀ Tinubu kojú lẹnu ìṣe wọn lálawùjọ jẹ ohun tí ó ń dènà ìṣètọ̀ fún àwọn obìnrin, tí kò sì jẹ kí àwọn obìnrin ṣe àwọn ojúṣe pàtàkì tí a rí pé wọn lè ṣe lálawùjọ, yàtò si jìjẹ iyàwó àti alábiyamọ̀ nìkan. Àwọn ìṣòro náà gégé bí wọn ṣe hàn nínú ìtàn àwọn akonibìnrin náà niwònyíi:

(i) àwùjọ lórí obìnrin

Ọkan pàtàkì lára àwọn ìṣòro tí àwọn obìnrin ń dojú kọ ni ojú tí àwùjọ fi wò wọn. Ó yẹ kí a mẹnua bà á pé bí a bá ń sọrọ̀ nípa àwùjọ, a kò sọrọ̀ nípa àwọn ọkùnrin nìkan, tọkùnrin tobìnrin ni à ń sọrọ̀ bá. Nínú àṣà ìbílẹ̀ Yorùbá, àwùjọ yìí máa ń sàbà ń dín ojúṣe àwọn obìnrin kù sí ti inú ilé nìkan. Ojú iwòye yìí máa ń dí obìnrin lówó, nítorí pé ó ti nípa tó pọ̀ lórí ìròrí àwọn obìnrin. Èyí kò jẹ kí àwọn obìnrin fún ra wọn ó rí ara wọn gégé bí ohun-èlò tí ó wúlò tayọ̀ inú ilé.

Nítorí ojú tí àwùjọ fi n wo obìnrin àti ààyè tí wọn tò wọn sí, ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn obìnrin ni ó jẹ pé wọn ti juwọ́ jusẹ sílẹ̀ pé kí àwọn ọ̀kùnrin nìkan ó máa dípò ọ̀ṣẹ̀lú mú lọ, kòdà bí wọn bá kójú ọ̀sùwọ̀n. Èyí ló mú Aina (2013) ṣàlàyé pé àwùjọ ilẹ̀ Áfíríkà gbà pé ipa obìnrin kì í kojá ilẹ̀ àti ìdílẹ̀, tí wọn sì fi ipa ìṣàkóso àwùjọ sí ọ̀wọ̀ àwọn ọ̀kùnrin. Bákan náà, Amadiume (1997) náà sọ pé "african societies often deny women recognition of their agency by branding their public actions as cultural transgressions" èyí tùmọ̀ sí pé "àwùjọ Áfíríkà rí ṣíṣe ojúṣe àwọn obìnrin láwùjọ gégé bí ìtápá sí àṣà ìbílẹ̀".

Àpẹẹrẹ èyí ni a rí nínú *Èfúnróyè Tinubu* nígbà tí Tinubu gbógún tí àwọn ọ̀yìnbo amúnisìn, ọ̀pọ̀ àwọn ènìyàn ló fojú kéré rẹ, tí wọn n pè é ní obìnrin lásán-lásàn. Èyí hàn nínú ọ̀rọ̀ Toker, nígbà tí ó n fi ejo Tinubu sún Vikiansony, ó ní;

Toker: Né èyí ọ̀ wáá burú jù, èyin ará wa? Obìnrin bìnrin ṣe wáá láyà akẹbojẹ báyií. Iyẹn ni pé ó tilẹ̀ ní àwọn ẹhànnà lódò.

Adéjùwò: Àwọn jàndùkú tìrẹ gan-an pọ́ ju ti ọba lọ. Àwọn ọ̀mọ́ tí a n wí yií ya ẹhànnà tó jẹ pé, kò yẹ kí wọn máa gbé àárín ilú.

Toker: Kò le mú eléyií jẹ o.

Fraser: Obìnrin yií ti di ẹ̀rùjeje nílẹ̀ yií o. Bí a ọ̀ bá tètè gé obìnrin yií níyèé, yóò dọkọ mọ́ gbogbo wa nígbà..... (*Èfúnróyè Tinubu*, o.i 35)

Àwọn ipèdè wọn yií fi hàn pé àwùjọ fojú tẹ́mbẹ́lú obìnrin, pé kò yẹ fún obìnrin láti ní irúfẹ̀ ìgboyà tí Tínúbú ní yií, ìdí nìyí tí ó fi jẹ pé gbogbo ọ̀nà ni wọn n wá láti dá a lẹkun. Bí e bá wo inú fìmù *Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kútì* náà, a rí bí wọn ṣe fúgun mọ́ àwọn obìnrin, àti pàápàá ìṣòro tí Fúnmiláyọ̀ kojú nígbà tí ó n gbiyànjú láti gbọ́n iyà yií dànù. Àwọn olóyè Ẹgbá fojú kéré Fúnmiláyọ̀, nítorí wọn kò rí bí ẹ̀ni tí ó leé ṣe ǹnkankan, èyí fojú hàn nígbà tí ó lọ bá Ọba Aláké àti àwọn olóyè rẹ sọ̀rọ̀ lórí ọ̀rọ̀ owó-orí àti ẹgbé obìnrin Ẹgbá. Ọba Aláké pàápàá ló kọ́kọ̀ sọ̀rọ̀ pé:

Aláké: Ọ̀mọ́ méléò ni ọ̀mọ̀bìnrin yií ti bí gan-an

Àwọn Olóyè: Ọ̀mọ́ méréni ni

Aláké: Ah! Abájọ, ọ̀kọ́ rẹ ní iṣẹ́ púpọ̀ láti ṣe. Kó máa kó ìbásùn fún un ní gbogbo ìgbà.....

Ọ̀rọ̀ wọn yií fi hàn pé obìnrin kò yẹ fún ǹnkan m̀iiran jú kí ó máa bímọ́ lọ.

Fig. 1- Àwòrán ibi tí ọba Aláké àti àwọn ìjòyè rẹ ti sọ pe obìnrin lásán ni Fúnmiláyọ̀, kò jámọ́ ǹnkan rára nínú fìmù *Funmíláyọ̀ Ransome-Kutì*

Source: ????

Òmíràn tún ni ìgbà tí iwódè bèrè, tí olóyè Ọtún pe Káábíèsí láti yojú sí àwọn obìnrin tó ń fẹ́hónúhàn, ìdáhùn ọba Aláké ni pé:

Ọtún: Ìgboro Aláké ma ti dàrú

Aláké: Lórí ọrọ̀ obìnrin lásán-làsàn, obìnrin a t'ẹ̀yìn tọ

Fig. 2 - Àwòrán ibi tí ọba Aláké ti pe obìnrin ní at'ẹ̀yìntọ̀ lásán-làsàn nínú fílmù Funmíláyò Ransome-Kutì

Àwùjọ Yorùbá fojú tẹmbẹlú obìnrin lópòlópò. Irú àwọn nńkan báyii sì ni tíorì ìṣẹgbẹfábo takò. Àwọn onímò tíorì ìṣẹgbẹfábo gbà pé iwòye àwùjọ nípa àwọn obìnrin dàbí ń dèná àwọn obìnrin láti ní ànfààní tó dogba pẹlú ọkúnrin lówùjọ. Àwọn onímò tíorì yìi tún fi kún un pé àwùjọ máa ẹ̀yí láti fídí àwọn obìnrin jalẹ̀ àti pàápàá kí wọn má bàa leẹ̀ lẹnu nínú àwùjọ tí àwọn ọkúnrin ti ń ṣàkóso. Bẹ̀ẹ̀, bí a bá wò ó, ẹ̀yí kò yàtò sí ìṣẹ̀lẹ̀ inú àwọn ìtàn méjéjì yìi léyìi tí ó fi idí rẹ̀ múlẹ̀ pé ọ̀ṣẹ̀ ńlá ni ojú iwòye àwùjọ nípa obìnrin ń ẹ̀ nípa dídí àwọn obìnrin lówò nínú akitiyan wọn láti dá sí ọ̀rọ̀ àwùjọ.

(ii) Kíkọjú àwọn alágbára ọkúnrin

Ìṣòro mìíràn tí àwọn obìnrin ń dojú lórí àtilẹ̀ kópa nínú idarí àti ìṣẹ̀lú lówùjọ ni ipò agbára tí àwùjọ fi àwọn ọkúnrin sí. Láti àárọ̀ ọjọ̀ ni ètò ìṣẹ̀lú àti àṣẹ̀ tí wà lówò àwọn ọkúnrin, pàápàá ní ilẹ̀ Afíríkà, àwọn ọkúnrin ló máa ń ẹ̀ olórí, àwọn ni wọn ń pàṣẹ̀ lori ìṣẹ̀lú, ọ̀rọ̀ ajé, àti àṣà gbogbo. Oyèwùmí (1997) sọ pé ilànà ètò ìṣẹ̀jọba tí àwọn òyìnbó náà kọ́kọ̀ mú wá mú kí ìṣàkóso ọkúnrin túbò lágbára sí, ó sì dín ipò obìnrin kù ní ilẹ̀ Yorùbá nígbà náà. Èyí wà ní ìbámu pẹlú èrò Aina (2012) tó ní "women's activism in Nigeria has often been met with opposition precisely because they are seen as "trespassers" in male-dominated domains of leadership". Èyí ni pé "àwọn ajàfẹ̀tọ̀ obìnrin ní ilẹ̀ Nàìjíríà máa ń dojú kọ̀ ìṣòro nítorí wọn kà á sí pé olùkọ́já-ààlà ni wọn pàápàá ní àwùjọ tó jẹ̀ pé àwọn ọkúnrin ló ni ipò olórí".

Nínú *Efúnróyè Tinubu*, a rí i bí Tinubu ẹ̀ gbéná wojú àṣẹ̀ ọba Dosunmu àti àwọn aṣojú oyìnbó amúnisìn tó fẹ̀ dojú ìjọba Èkó dé, bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé kò rọ̀rùn fún un láti ẹ̀. Ọ̀pọ̀lópò̀ ìdojúkọ̀ ló bá pàdé láti ọ̀dọ̀ àwọn ọkúnrin òyìnbó amúnisìn, kóda Ọba Dòsùnmú gan pàápàá:

..àwọn kan wà tí wọn joyè adálúru. Wón fé da Èkó rú mọ̀ mi lórí. Àwọn kan tí ẹ̀ bẹ̀ ẹ̀sájú wọn, ẹ̀yin náà mọ̀ ibi tí wọn wà lóní. Èkó tóbi jù fún wọn: Nígbà tí apá ẹ̀gbọn wa ò ká Èkó, ó ti lọ jọba l'Èpẹ̀ẹ̀, Efúnróyè Tinubu, ó dàbi ẹ̀ni pé Èkó tóbi jù fún ọ̀. Apá rẹ̀ ò ká Èkó o. Ó yẹ kí o wá ilú kéréje kan tí o ti le lọ máa se bí ó ti wù ọ̀. Irú Abẹ̀òkúta yẹ, tàbí Agbádáگیري. Èmi wa n sọ fún o báyii pé kí o kúrò l'Èkó, kí o gba ibi tí ó bá wù ọ̀ lọ.....(Efúnróyè Tinubu, o.i 73)

Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé èròńgbà Tinubu dára, ilọ̀síwájú Èkó ló ń wá, síbẹ̀, àwọn ọkúnrin kò jẹ̀ kó rọ̀rùn fún un láti ẹ̀eṣe. Èyí ló bí àṣẹ̀ tí ọba Dosunmu pa pé kí Tinubu kúrò l'Èkó. Èyí fi hàn pé bí Tinubu tilẹ̀ ní agbára, tí ó sì ṣetán láti ṣiṣẹ̀ ilú, àwọn tí wọn jẹ̀ ọkúnrin ń dín lówò. Èyí bá ohun tí ó ń ṣẹ̀lẹ̀ nínú àwùjọ mu rẹ́gí, pẹlú bí ó ẹ̀ jẹ̀ wí pé ọ̀pọ̀ ìgbà ni ó jẹ̀ àwọn obìnrin yòò nífẹ̀ láti kópa nínú ètò ìṣẹ̀lú àwùjọ, sùgbón tí wọn ó máa fojú winá idúkookò láti ọ̀dọ̀ àwọn alágbára ọkúnrin.

Nínú fìnmù *Fúnmiláyọ̀ Ransome-Kútì*, irúfẹ̀ ìṣòro yìi náà tún farahàn nígbà tí Fúnmiláyọ̀ bèrẹ̀ ilẹ̀-ẹ̀kọ̀. Gégẹ̀ bí obìnrin àkọ́kọ̀ ní ilẹ̀ iwé girama tó lọ nígbà náà, orìṣíi ìdojúkọ̀ ló bá pàdé láàárín àwọn ọkúnrin ilẹ̀-ẹ̀kọ̀ náà, a rí bí wọn ẹ̀ ń wàhálà rẹ̀ kí ó tó ẹ̀ alábàápadé Olúṣẹ́gun Kútì tó máa ń kọ̀yà fún un nígbà náà. A rí ìgbà tí àwọn ọkúnrin akẹ́kọ̀ ẹ̀gbẹ̀ rẹ̀ gbé e láti fi iyà jẹ̀ ẹ̀;

Fig. 3 - Àwòrán ibi tí àwọn akẹ̀kọ̀ọ̀ ọ̀kùnrin tí fẹ́ fi ìyà jẹ́ Fúnmiláyọ̀ nínú fíìmù Funmíláyọ̀ Ransome-Kutì

Source: ????

Òmíràn tún ni ìyà tí ó jẹ́ lówọ̀ Ọ̀ba Aláké àti àwọn aláṣẹ́ Ègbá pèlú bí wọn ṣe rán jàndùkú sí i láti fiyà jẹ́ ẹ́.

Fig. 4 - Àwòrán ibi tí àwọn jàndùkú Aláké fi ìyà jẹ́ Fúnmiláyọ̀ nínú fíìmù Funmíláyọ̀ Ransome-Kutì

Source: ????

Gbogbo àpẹẹrẹ wònyí fí hàn pé àwọn obìnrin máa ń dojúko ìṣòro nínú ìjàgbara tàbí nínú aáyàn wọn láti di ipò adarí pàtàkì kan mú lálawùjọ nítorí àwọn alágbára ọkùnrin kò ní gbà kí wọn ó máa là lé àwọn lówò. Títorí ìṣègbèfábò sòrò lórí èyí, ohun tí ó sọ ní pé; nítorí pé àwọn ọkùnrin ló ti máa ń pàṣẹ láti ìgbà pípé mú kí ó sòrò fún àwọn obìnrin láti rí ọ̀nà wọlé sí ipò asíwájú lálawùjọ. Ó ẹ̀ pàtàkì láti mò pé bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé Fúnmiláyọ kojú ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn ìṣòro láti ọ̀dọ̀ àwọn ọkùnrin, èyí kò mú kí ó káààrẹ̀ láti má ẹ̀ di ipò mú láti dá bẹ̀bẹ̀ láàátín àwùjọ.

(iii) Ìṣòro Owó

Íran Yorùbá máa ń sọ pé "owó ní bí òhun kò bá sí nílẹ̀, kì í wọn má dá ìmòràn léyìn òhun". Owó ẹ̀ pàtàkì púpọ̀, ó sì máa ń kó ipa ribiribi nínú ohunkóhun, èyí ló bí ọ̀rọ̀ Yorùbá tó ní "ohun tí owó bá ẹ̀ ti, ilẹ̀ níi gbé". Àwọn obìnrin máa ń dojú kọ ìṣòro owó ní àwùjọ, èyí sì máa ń fa ìjákulẹ̀ nínú ojúṣe wọn. Okeke-Ihejirika (2004) náà jẹ́rìí sí èyí, ó ṣàlàyé pé "Nigerian women's political activities have often been constrained by lack of access to financial capital, which in turn limits their visibility and bargaining power. Ohun tí èyí tùmọ̀ sí ní pé "àwọn olóṣèlú obìnrin nílẹ̀ Nàìjíríà máa ní ìṣòro owó léyí tó máa ń dènà bí àwọn ènìyàn ẹ̀ mò wọn sí àti agbára ọ̀ṣèlú tí wọn ní". Aina (2013) bákan náà fídí rẹ̀ múlẹ̀ pé àṣà ohun tí obìnrin lè ní tàbí jogún ní ilẹ̀ Áfíríkà ẹ̀ àkóbá fún àwọn obìnrin, ó sì mú kí wọn má ní òmìnira tó yẹ nípa ọ̀rọ̀ ajé.

Nínú *Efúnróyè Tinubu*, Lóòótọ̀ Tinubu ní owó, bẹ̀e oníṣòwò nílá gbàà ní, ṣùgbón ọ̀nà àkókó tí wọn gbà láti rí i mú ní bíba ọ̀rọ̀ ajé jẹ̀, èyí fara hàn nígbà tí àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀ ń jábọ̀ ojà tí wọn lọ fún un báyii pé;

Tinubu: Há ha á! Kò jù bẹ̀e lọ?

Lékè: Kò mà jù bẹ̀e lọ o. Àwọn kan mà ti n bá wa dù ú o. Wọn sì ní Ekó ní àwọn náà ti wá.

Tinubu: Awọn wo ló tún n bá mi du ọ̀wò lÉkòò yìi? (Ọ̀rọ̀ náà yà á lẹ̀nu, ó sì bí i nínú. O dídè dúró) À ẹ̀

lòòótó ni. Irọ ni mo ẹe bí wọn n pa. À ẹe ẹranko kan wà tó le dúbùú ekùn? Eni kan wà tó le bá yimiyimi dumi? Eyin tún rí igi bí opé nínú igbó? (Ẹfúnróyè Tinubu, o.i 4)

Lékè: Wọn sì tún dárúkọ Òyinbó kan tí wọn n pè ní Sandeman tó n gbé Agbádárigi. Òun ni wón sọ pé ó fún wọn lówó.

Tinubu: Tóo! Ó ti wáá yé mi wàyí. Ọrọ n lójú bò.Sandeman ló fẹ gbé àwọn orogún dide. Ó ti dára. (Ẹfúnróyè Tinubu, o.i 6)

Àpẹẹrẹ yìí fi hàn pé, wọn mọ pé bí àwọn bá kókó ba ọrọ-ajé rẹ jẹ nàà, èyí yóò dá ìrúkèrúdò síi lókàn, ó sì fi hàn pé bí obìnrin kò bá ní owó lówó, yóò sòro fún un láti leè ní ojúṣe gidi ní àwùjọ.

Nínú fììmù *Fúnmiláyò Ransome-Kútì* bákan nàà, owó kò sàìjẹ ìṣòro fún wọn, Fúnmiláyò àti Ẹgbé Obìnrin Abẹ̀òkúta tó dá sílẹ̀ yìí nìkan kò ní ipa tó tó láti pèsè gbogbo ohun tí wọn nílò fún ìwóde ìfẹ̀hónúhàn tí wọn fẹ ẹe, èyí mú kí wọn máa bèèrè ìrànlowó àwọn obìnrin oníṣòwò ojà gbogbo kí wọn lé ní àṣeyọrí.

Fig. 5 - Àwòrán ibi tí àwọn obìnrin tí n gbèrò láti dá àwọn nìkan jọ fún ìwóde nínú fììmù *Fúnmiláyò Ransome-Kutì*

Gbogbo èyí fi hàn pé, owó nàà máa n jẹ ìdojúkọ nílá fún àwọn obìnrin lórí ojúṣe wọn nínú àwùjọ gégé bí ó ẹe hàn nínú àpẹẹrẹ yìí. Èyí nàà wà ní ìbámu

pèlú èrò Gilligan (1982) lórí tíyòrì ìṣègbèfábo pé ìdògba kò lè wà bí obìnrin kò bá ní ànfààní tó dogba pèlú ọkùnrin nípa ọrọ-ajé.

(iv) Ìṣòro Ààbò

Ọkan gbòógì lára ìṣòro tó máa ń dojú kọ àwọn obìnrin nínú ojúṣe wọn ní àwùjọ ni ìṣòro ààbò sí ẹmí àti dúkià wọn. Bí obìnrin bá ti gbèrò láti ṣe kojá ojúṣe tí àwùjọ fi wọn sí gégé bíi iyàwó ilé tàbí iyá ọmọ, oríṣíṣíṣí ìjàmbá ni wọn máa ń fi lé wọn ká, èyí sì máa ń fa kí ọpọ àwọn obìnrin tó bá fẹ jìjàgbara tètè padà sẹyìn láti sá àsálà fún ẹmí wọn. Amadiume (1997) sọ pé àwọn obìnrin tó bá dojú kọ agbára ọkùnrin lórí-èdè Áfíríkà sáà máa dojú kọ ìpalára àti ìjìyà léyí tó máa ń mú wọn padà dákẹ.

Nínú èrò Mama (2001), ó sọ pé àwọn obìnrin ń sá sẹyìn nínú ọrọ ọ̀ṣẹ̀lú àwùjọ látàrí ìbèrú àti ààbò lórí ẹmí wọn nítorí aburú àwọn ọkùnrin. Nínú *Efúnróyè Tinubu*, a rí i pé Tinubu pàápàá fi ọrọ rẹ ṣe "mọ̀jà mọ̀sá làá fí mọ akíkanjú". Léyìn tí ọrọ ọ̀un àti Oba Dòsùnmu ti yanjú tán, fún ra rẹ ló gbèrò láti kúrò l'Ékòó, nítorí ó mọ pé àwọn tí ọ̀un ń bá jà yí kò ní yé lépa ẹmí ọ̀un. A rí i nígbà tí ó sọ bá yí pé;

Tinubu: Àwọn èniyàn mi ò ní gba gbèrẹ fún ẹnìkẹni o. Ẹni tó bá lọ tó oyin níbi tó sù sí, eléyí nì n wájá oyin. Ní tẹ̀mi wáyí ò... ó ti pé tí ẹmí ti pinnu o... pé máa fi ilú Èkó sílẹ o.

Àwọn Ìyálọyà àti Ìjòyè: Háà! Ó tì o!

Adéyẹyè: Kín lẹ ha n wí yí? E má jẹ ẹ kí ngbọ o.

Turner: Nígbà tí ẹ ti jàjà sẹgun tán bá yí?

Tinubu: Bẹẹ ni. Gbogbo èyí ti mo se yẹn, mo fi kó àwọn èniyàn wa lógbón ni. A ti rí ẹkọ kọ gbáà. A sì dúpẹ. Mo yín Ọlórún pé eyin tí mo n fi sílẹ l'Ékòó, e ti di alágbára, ẹ è sì níi gbà kí àlejò kan tẹ àsà wa lójú mọ̀lẹ. (*Efúnróyè Tinubu*, o.i 124)

Bákan náà, nínú fíìmù *Fúnmiláyò Ransome-Kútì*, a rí bí wọn ṣe fi ìyà jẹ Fúnmiláyò àti àwọn akegbé níbi ìwòde tí wọn ṣe tí wọn sì tún tì wọn mọ̀lẹ;

Fig. 6 - Àwòrán ibi tí àwọn amúnisìn ti ń fiyà jẹ àwọn obìnrin tó ń jà fún ẹ̀tọ̀ wọn nínú fíìmù *Funmiláyò Ransome-Kutì*

Àwọn àpẹẹrẹ wònyí fídí èrò àwọn onímò tíorì ìṣègbèfábo múlẹ̀ pé ọ̀nà láti sẹ̀rù ba àwọn obìnrin láti má leè ní ipa lálwùjọ ló máa ń bí irúfẹ̀ àwọn iyà tí àwọn ọ̀kúnrin fi ń jẹ̀ wọn yìi nítorí wọn gbàgbọ̀ pé fífí iyà jẹ̀ wọn yóò jẹ̀ kí wọn yàgò fún akitiyan láti gba òmìnira lówọ̀ àwùjọ tó ń jẹgàba lé wọn lórí.

7.0 Àgbáloḡbábò

Ìṣẹ̀ ìwádíí yìi ṣàpẹ̀júwe Funmilayo Ransome-Kuti àti Èfúnróyè Tinubu gégé bí akòbìnrin tí wọn gùnlé ìṣẹ̀ tí ó tayọ̀ gbèdèké ohun tí a mọ̀ mọ̀ àwọn obìnrin ní àwùjọ Yorùbá. Pẹ̀lú àmúlò tíorì ìṣègbèfábo ilẹ̀ Adúláwò, bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé àwọn alágbára ọ̀kúnrin náà ní ipa tí wọn ń kó nínú bí àwọn obìnrin kì í ṣe ń nífẹ̀ láti wá dipò adarí mú lálwùjọ, síbẹ̀, ìṣẹ̀ yìi kò di gbogbo èbi yìi ru wọn pátápátá, ó tọ́ka ipa tí àwùjọ náà ń kó nínú rẹ̀. Èwẹ̀, bí a bá ń sọrọ̀ nípa àwùjọ, kì í ṣe ọ̀kúnrin nìkan ni à ń sọrọ̀ bá, obìnrin náà wà nínú àwùjọ. Ìṣẹ̀ yìi tọ́ka ipa tí àwọn alágbára ọ̀kúnrin ń kó lórí ìdúńkokò léyìi tí kì í fi ń jẹ̀ kí àwọn obìnrin tí wọn ò lókàn ó jáde wá dipò mú. Ju gbogbo rẹ̀ lọ, ìṣẹ̀ ìwádíí yìi fi ìdí rẹ̀ múlẹ̀ pé gégé bí ti Funmilayo Ransome-Kuti àti Èfúnróyè Tinubu, ó ṣeṣe fún àwọn obìnrin láti tayọ̀ gbèdèké ohun tí a mọ̀ wọn mọ̀ nínú àṣà gégé bí olùtójú ilẹ̀, ọmọ̀ àti ọkọ̀. Àmọ̀ ṣá, ó tọ́ka àwọn ìṣòro bí owó, ààbò, àti bèẹ̀ bèẹ̀ lọ gégé bí àwọn ohun m̀íràn tí ó lè fẹ̀ dí wọn lówọ̀ nínú ìgbésẹ̀ yìi. Bákan náà, ìṣẹ̀ ìwádíí yìi tọ́ka síi pé kí àwọn obìnrin tó lè ṣe àwọn ojùṣe tí a ṣàfihàn yìi, wọn nílò èkọ̀-ìwé, ìmọ̀ àṣà, ìgboyà àti ìṣẹ̀ ajé gégé bí ti Funmilayo Ransome-Kuti àti Èfúnróyè Tinubu. Ní iparí, ìṣẹ̀ yìi dábàà pé kí àwùjọ gbọ̀dọ̀ jámi lórí rírí àwọn obìnrin gégé bí alátìlẹ̀yìn àti olùrànlowọ̀ fún àwọn ọ̀kúnrin nìkan dípò bèẹ̀ kí wọn ó rí wọn gégé bí ọ̀wọ̀ àwọn ènìyàn tí wọn wúlò ní ipò ọ̀ṣelú, tí wọn sì lè ṣe takuntakun.

ÌWÉ ÌTỌ́KASÍ

Abímbólá, W. (1992). *Àwọn ojú odù mèrèrèrindínlógún*. Oxford University Press.

Adeoye, C. L. (1979). *Àṣà àti ìṣe Yorùbá*. Oxford University Press.

- Adesanya, A., Lawal, O., & Johnson, S. (2025). An Examination of Indigenous Media Use and Promotion in Lagos State-Owned Broadcasting Stations' Programmes. *LASU Postgraduate School Journal*, 1(2), 93-107.
- Adeyemi, L. (2019). *Tìòrì lítirésò ní èdè Yorùbá*. Shebiotimo Publications.
- Aina, O. I. (2012). Two halves make a whole: Gender at the crossroads of the Nigerian development agenda. *Gender and Development*, 20(3), 439-454.
- Aina, O. I. (2013). *Women, culture and society in Nigeria*. Spectrum Books.
- Amadiume, I. (1997). *Re-inventing Africa: Matriarchy, religion and culture*. Zed Books.
- Awosusi, O. A. (2025). Anatomical research of Yoruba women's political contributions during the colonial period. *African Journal of Culture, History, Religion and Traditions*, 8(2), 1-10.
- Balogun, O. A. (2010). Proverbial oppression of women in Yoruba African culture: A philosophical overview. *Thought and Practice: A Journal of the Philosophical Association of Kenya*.
- Barber, B. R. (1984). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. University of California Press.
- Bolanle, A. P. (2024). *Fúnmiláyò Ransome-Kútì*. BAP Productions.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Chukwuma, H. (1994). *Feminism in African literature: Essays on criticism*. New Generation Books.
- Ehibor, O. J., Osiyemi, R. A., Eyisi, J., Jr., et al. (2025). Illocutionary and perlocutionary leadership acts in Bolanle Austen-Peters' *Funmilayo Ransome-Kuti*. *Forum for Linguistic Studies*, 7(12), 950-959. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i12.919>
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Hudson-Weems, C. (1993). *Africana womanism: Reclaiming ourselves*. Bedford Publishers.
- Ìṣòlá, A. (1989). *Ẹfúnróyè Tínúbú*. Oníbonòjé Press.
- Kabeer, N., & Natali, L. (2013). Gender equality and economic growth: Is there a win-win? (*IDS Working Paper No. 417*). Institute of Development Studies.
- Kolawole, M. E. (1997). *Womanism and African consciousness*. Africa World Press.
- Mama, A. (2001). *Beyond the masks: Race, gender and subjectivity*. Routledge.
- Odebode, I. (2015). Women in Nigerian politics: Challenges and prospects. *International Journal of Gender and Development Issues*, 14(2), 33-48.
- Ogini, E. (1996). Feminism and womanism: A historical perspective. In A. Adebayo (Ed.), *Feminism and Black women's creative writing: Theory, practice, criticism* (pp. 11-20). AMD Publishers.
- Ogundipe, M., Adepoju, A., & Kolawole, M. (2016). The economic contributions of women to sustainable development in Nigeria. *African Journal of Development Studies*, 8(1), 101-119.
- Olaogun, S., & Adeleke, L. A. (2022). A pragmatic analysis of questions in *Ẹfúnróyè Tínúbú*. *Language Review: International Journal of Linguistics*, 1(1).

- Olaleye, S. K., Gbadamosi, O. A., & Adekoya, J. S. (2024). The role of women in political activism in pre- and post-colonial Yoruba history: Lessons for contemporary society. *Journal of African History, Archaeology and Tourism*, 2(2), 99-118.
- Òjó, E. T. (2024). Representation of women in African proverbs: The Yorùbá example. In A. Bolarinwa, M. Akinseli, & A. Oyebamiji (Eds.), *New trends in Yoruba studies: Essays in honour of Arinpe Adejumo* (pp. 230-250). Matrix Publication.
- Okeke-Ihejirika, P. E. (2004). *Negotiating power and privilege: Igbo career women in contemporary Nigeria*. Ohio University Press.
- Oyèwùmí, O. (1997). *The invention of women: Making an African sense of Western gender discourses*. University of Minnesota Press.
- Pateman, C. (1988). *The sexual contract*. Stanford University Press.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Belknap Press of Harvard University Press.
- UN Women. (2019). *Progress of the world's women 2019-2020: Families in a changing world*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.

Author's Bio

Oluwatobiloba Lawal is a lecturer in the Department of Linguistics, African Languages, and Communication Arts at Lagos State University. His research focuses on Yoruba literature, culture, and communication arts, exploring traditional solutions to social issues and conflict resolution. He examines how Yoruba drama and film address contemporary challenges for sustainable societal development, emphasising the role of cultural paraphernalia in tackling societal issues.

Kismat Ojelade is a graduate student in the Department of Linguistics, African Languages, and Communication Arts at Lagos State University. She specialises in gender discourse and cultural studies.

Recebido em: 03/2026

Aceito em: 30/07/2026

Para citar este texto (ABNT): LAWAL, Oluwatobiloba; OJELADE, Kismat SOBRENOME, Nomes. Títayọ Gbèdéke Àṣà: Àgbéyèwọ̀ Obìnrin nínú Eré-oníṣe Ajẹmótàn Fúnmiláyọ̀ Ransome Kútì àti Èfúnróyẹ̀ Tinubu. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), vol.6, nº Especial II, p.194-216, agosto 2026.

To cite this text (APA): Lawal, Oluwatobiloba; Ojelade, Kismat Surname, Names (august 2026). Títayọ Gbèdéke Àṣà: Àgbéyèwọ̀ Obìnrin nínú Eré-oníṣe Ajẹmótàn Fúnmiláyọ̀ Ransome Kútì àti Èfúnróyẹ̀ Tinubu. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), 6 (Special II): 194-216.